

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Deníky z terezínského ghetta ve výuce

2011

Autor: Helena Jordánová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Alena Míšková, Ph.D.

CHARLES UNIVERSITY IN PRAGUE

Faculty of education

History & History Didactics Department

BACHELOR THESIS

Diaries from the Terezin ghetto in education

2011

Author: Helena Jordánová

The Bachelor Thesis Work Supervisor: doc. PhDr.

Alena Míšková, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 26.03.2011

Helena Jordánová

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Aleně Míškové, Ph.D. za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování této práce.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá využitím deníků z terezínského ghetta ve výuce. Zaměřuje se na jejich propojení s odbornými publikacemi o daném tématu a jejich praktické využití ve výuce. Dokazuje, že deníky jsou vhodným pramenem pro poznání každodenního života v Terezíně, pro výuku přinášejí nové možnosti práce v hodině i širší pohled na probíranou problematiku.

Klíčové pojmy:

Deníky, Terezín, ghetto, koncentrační tábor, holokaust, výuka.

Annotation

This Bachelor thesis deals with the use of diaries from the Terezín Ghetto in education. It focuses on their connection with professional publications about the Terezín Ghetto and their practical use in teaching. It demonstrates that the diaries are a good source of knowledge of everyday life in Terezín. The thesis brings new learning opportunities in lessons and wider perspective on the issues being discussed.

Key words

Diaries, Terezín, ghetto, concentration camp, holocaust, education.

OBSAH

ÚVOD.....	9
1. TEREZÍN, KONCENTRAČNÍ TÁBOR A GHETTO.....	10
2. TEREZÍNSKÉ DENÍKY.....	16
2.1 Deník Aleny a Růženy Ludvíkových.....	17
2.2 Deník Egona Redlicha	19
2.3 Deník Evy Roubíčkové	21
2.4 Deník Hany Posseltové-Ledererové	23
2.5 Deník Helgy Weissové	27
3. CITACE DENÍKŮ VE VÝUCE.....	28
3.1 Před transportem.....	28
3.1.1 Předvolání k transportu	28
3.1.2 Na shromaždišti	28
3.2 Odjezd a cesta do Terezína.....	30
3.3 V Terezíně.....	32
3.3.1 Příjezd do Terezína	32
3.3.2 Ubytování	34
3.3.3 Strava	38
3.3.4 Nemoci a umírání.....	40
3.3.5 Staří lidé	43
3.3.6 Děti.....	45
3.3.7 Práce.....	48
3.3.8 Rodina a přátelé	50
3.3.9 Kultura.....	52
3.3.10 Duchovní život	54

3.3.11 Styk s okolním světem	57
3.3.12 Morálka	59
3.3.13 „Zkrášlování“ Terezína	61
3.3.14 Co bude po válce?.....	64
3.3.15 Transporty do Polska	65
3.3.16 Před osvobozením.....	70
3.3.17 Čekání na návrat domů.....	72
ZÁVĚR	75
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	77
Monografie.....	77
Elektronické zdroje	78

Úvod

Cílem práce je vyhledat úryvky deníků obyvatel terezínského ghetta, které by mohly být použity při výkladu či samostatné práci studentů ve výuce. Téma bylo zvoleno vzhledem k mé budoucí profesi. Ke zpracování byly vybrány pouze deníky vydané, protože jsou vyučujícím a studentům přístupnější než ty nevydané, jež shromažďuje Židovské muzeum v Praze.

Pro analýzu jsem si vybrala knihu Aleny Ludvíkové *Až budu velká napíšu román*, deník Hany Posseltové-Ledererové *Máma a já*, deník Egona Redlicha *Zítřejede, synu, pojedeme transportem*, Terezínský deník Evy Roubíčkové a deník Helgy Weissové-Hoškové, otištěný v publikaci *Deníky dětí*. Kritériem při výběru byl jejich obsah a dostupnost v knihovnách. Deník *Nemám žádné jméno*, který vyšel na podzim 2010, do práce zařazen nebyl z důvodu nejasnosti jeho autorství.

Pro své záměry jsem zvolila deníky psané v Terezíně. Důvodem volby této lokality byla skutečnost, že se z terezínského ghetta zachovalo více deníků než z vyhlazovacích táborů na Východě a také že se tento tábor nachází na území České republiky.

První kapitola je věnována historii Terezína. Nejvíce se opírá o Adlerovu třídílnou publikaci o Terezíně. Druhá kapitola se zabývá terezínskými deníky a jejich autory. Třetí kapitola obsahuje úryvky deníků, zařazené do příslušného historického kontextu. Ukázky budou přepisovány v přesném znění, bez pravopisných úprav.

Práce ukazuje pohled lidí různého věku, pohlaví, náboženství a postavení na každodenní život v Terezíně.

1. Terezín, koncentrační tábor a ghetto

Terezín leží na soutoku Labe a Ohře asi 60 kilometrů severozápadně od Prahy. Na tomto místě byla vybudována pevnost, která měla zabezpečovat pozemní komunikaci Drážďany – Lovosice – Praha a také významnou vodní cestu – řeku Labe. Průběh války s Pruskem, která probíhala od 40. let 18. století, zřetelně ukázal strategický význam této lokality a již v roce 1757 vznikl první plán opevnění.

Základní kámen pevnosti položil 10. října 1780 císař Josef II. císařským nařízením z 12. prosince 1780 dostalo opevnění na počest jeho matky název *Theresienstadt* (Terezín). Stavba probíhala rychle a v červnu 1790 byla pevnost prohlášena za bojeschopnou. Terezínská opevnění patřila k vrcholům tehdejšího fortifikačního stavitelství. Tvořilo je třicet sedm opevňovacích článků Hlavní pevnosti, dalších dvanáct článků Malé pevnosti a šest článků v opevněném prostoru mezi Starou a Novou Ohří. Během 19. století byl pevnostní obvod rozšiřován o nová opevnění na pravém břehu Labe. Stavba disponovala rozsáhlým systémem podzemních chodeb.

Císařský osídlovací patent z 9. prosince 1782 povolil výstavbu civilních domů v pevnosti a Terezín byl prohlášen za královské město. Nevyužitý prostor byl rozparcelován na 288 stavebních míst. V první polovině 19. století mělo město výrazně německý charakter, hospodářských a společenských život tu určovala vojenská posádka.¹

Do rusko-rakouské války v červnu 1866 terezínská vojenská posádka aktivně nezasáhla, omezila se pouze na kontrolu železnice Drážďany – Praha.²

Po uzavření spojenečství mezi Rakouskem-Uherskem a Německem v roce 1879 pevnost ztratila svůj strategický význam. V roce 1888 byl zrušen pevnostní statut Terezína, stal se posádkovým městem, v němž bylo umístěno asi 3000 vojáků. Malá pevnost od svého vzniku sloužila jako vojenská trestnice (*Festungs-Stockhaus*) s kapacitou až osm set vězňů, v letech první světové války se však jejich počet vyšplhal na dva a půl tisíce osob. Od počátku 19. století zde byli žalářováni i političtí vězni. K těm neznámějším patřili Alexandris K. Ypsilantis mladší, vůdce

---

¹ BLODIG, V. *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ otázky“ 1941-1945: Průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně*. Praha, 2003. s. 11.

² Tamtéž, s. 11-12.

protitureckého povstání Řeků z roku 1821, či maďarský revolucionář Sándor Rozsa. Také tu byli vězněni atentátníci ze Sarajeva Gavrilo Princip, Trifko Grabež a Nedeljko Čabrinovič.

V době první světové války prošly Terezínem též tisíce ruských, italských, srbských a rumunských válečných zajatců. Jejich úmrtnost byla značná, na epidemii a podvýživu zemřelo více než tisíc Rusů a stovky vězňů jiných národností.

Po vzniku samostatného Československa z města odešla většina německého obyvatelstva, přestěhovali se především do blízkých Litoměřic a Terezín získal téměř ryze český ráz.

V době po mnichovské konferenci do města proudily tisíce uprchlíků z pohraničí a nacházely zde na kratší či delší dobu nouzové ubytování. 17. března 1939 byli v Malé pevnosti umístěni první političtí vězni, zatčení v průběhu „*Aktion Gitter*“ (Akce mříže). V červnu 1940 zde byla zřízena věznice pražského gestapa. Jejimi vězni byli především příslušníci českých odbojových organizací, ale také osoby perzekuované po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha či Židé, kteří sem přicházeli za trest ze sousedního ghetta. Do konce války prošlo věznicí více než 32 000 lidí, z nichž věznění nepřežilo 2600 osob.³

V samotném městě Terezín vzniklo 24. listopadu 1941 ghetto, sběrný a průchozí tábor pro židovské vězně. Původně bylo ghetto určeno pro židovské obyvatelstvo z Protektorátu Čechy a Morava, od poloviny roku 1942 do něj začali přijíždět i Židé z říše (Německa a Rakouska) a později také z Nizozemí, Dánska, Slovenska a Maďarska.⁴ Pro německé, rakouské a od dubna 1943 také holandské Židy znamenalo „přestěhování“ do Terezína privilegium, namísto transportu na obávaný východ odjeli do střední Evropy. Mysleli si, že je tam bude čekat doživotní ubytování, stravování a lékařská péče. Po příjezdu do tábora poznali, že je vše jinak, mnoho z nich vystřízlivění neuneslo, zhroutili se psychicky i fyzicky.⁵

Teprve na přelomu let 1941 a 1942 město začala opouštět německá posádka, a tak uvolnila místo pro židovský tábor. Většina staveb byla vojenských, některé

---

³ BLODIG, V. *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ otázky“ 1941-1945: Průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně*. Praha, 2003. s. 12.

⁴ Tamtéž, s. 12-13.

⁵ *Terezínská pamětní kniha*. Díl I. Praha, 1995. s. 34.

byly upraveny na soukromé bydlení.⁶ V roce 1930 měl Terezín 7 181 obyvatel, přibližně polovinu tvořilo vojsko umístěné v 11 kasárnách, v roce 1935 ve městě bylo 219 domů.⁷

Plány na zřízení židovského ghetta v Protektorátu se objevily už v létě 1941. Pro jeho umístění byl vybrán Terezín. Důvody pro volbu této lokality byly jednak její možnost snadné ostrahy, daná pevnostními valy, dále její centrální geografická a i z hlediska dopravy výhodná poloha.⁸ 10. října 1941 určil říšský protektor Reinhard Heydrich Terezín jako „ghetto“. První transport do Terezína dorazil už 24. listopadu 1941.⁹ Za účasti vysokých velitelů SS a představitelů státní správy se konala 20. ledna 1942 porada o „konečném řešení židovské otázky“ ve Wannsee. Na ní byla Terezínu přiřčena jeho další role, už neměl být pouze sběrným a průchozím táborem pro Židy z Protektorátu, ale měl sloužit také i jako starobní ghetto (*Altersghetto*) pro Židy z Německa a Rakouska.¹⁰

Historie terezínského ghetta začala „Nařízením říšského protektora v Čechách a na Moravě týkající se opatření k umístění Židů v uzavřených sídlištích“ z 16. února 1942. Tímto nařízením byla zrušena městská obec Terezín, zaměstnanci obce byli umístěni v jejím okolí. Pozemky místních byly za odškodné vykoupeny a přešly do vlastnictví Vystěhovaleckého fondu pro Čechy a Moravu (*Auswanderungsfond für Böhmen und Mähren*). Vystěhovalecký fond vyplácel odškodnění ze zabaveného židovského majetku.¹¹ 3. července 1942 bylo ukončeno přesídlení nežidovského obyvatelstva z Terezína, a tak se celý Terezín – nejen místní kasárny – stal koncentračním táborem.¹²

Do Terezína přijížděly transporty od 24. listopadu 1941 do 20. dubna 1945, celkem bylo deportováno 140 937 osob. Celkově se v Terezíně narodilo asi 225

---

⁶ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl I.: Dějiny. Brno, 2006. s. 57.

⁷ Tamtéž, s. 275.

⁸ Tamtéž, s. 46-47.

⁹ Tamtéž, s. 276.

¹⁰ BLODIG, V. *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ otázky“ 1941-1945: Průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně*. Praha, 2003. s. 33.

¹¹ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl I.: Dějiny. Brno, 2006. s. 65.

¹² *Terezínská pamětní kniha*. Díl I. Praha, 1995. s. 33.

děti.¹³ Většina vězňů dorazila do Terezína z pěti měst, a to z Prahy, Vídně, Berlína, Brna a Frankfurtu. Na konci války do Terezína přišlo ještě 13 500 osob.¹⁴ Do 9. května 1945 v táboře zemřelo 33 456 vězňů. Z Terezína bylo deportováno asi 88 196 osob v 63 transportech.¹⁵

Hranic své ubytovací kapacity dosáhl Terezín v září 1942. V té době tu bylo umístěno až 58 491 vězňů.¹⁶

Kvůli špatným hygienickým podmínkám, přeplněnosti a zcela nedostatečné a navíc jednotvárné stravě bylo obyvatelstvo ghetta ohrožováno různými nemocemi. Nejčastějším onemocněním byl břišní tyfus, ten se v Terezíně objevil už v roce 1942. Tyfová epidemie vyvrcholila v únoru 1943. Nejvyšší počet onemocnění byl zaznamenán v říjnu 1942 a únoru 1943. Úmrtnost dosahovala až 13%. Nová epidemie přišla také v dubnu 1945 a zasáhla jak nově příchozí, tak původní vězně.¹⁷ Šířily se rovněž původně dětské nemoci (spála, spalničky, příušnice, zarděnky),¹⁸ encefalitida¹⁹, tuberkulóza²⁰ či infekční žloutenka²¹.

V průběhu existence Terezína jako ghetta z něj bylo vypraveno celkem 8 skupin vězňů, které měly za úkol pracovat po určitou dobu mimo tábor pro různé podniky, instituce nebo soukromé osoby. Skupiny odjížděly na práce do kladenských dolů, rosického uhelného revíru, na Křivoklát, do Českých Budějovic, Panenských

---

¹³ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl I.: Dějiny. Brno, 2006. s. 69-72.

¹⁴ Tamtéž, s. 75-78.

¹⁵ Tamtéž, s. 77-81.

¹⁶ BLODIG, V. *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ otázky“ 1941-1945: Průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně*. Praha, 2003. s. 33.

¹⁷ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II.: Sociologie. Brno, 2006. s. 360.

¹⁸ Tamtéž, s. 342.

¹⁹ Tamtéž, s. 362.

²⁰ Tamtéž, s. 363-364.

²¹ Tamtéž, s. 364.

Břežan, Wulkowa, Schnarchenreuthu a Regunu. Byli do nich (podle druhu práce) zařazeni muži i ženy ve věku do 60 let.²²

Uvnitř Terezína byli vězni nasazeni na zaopatřovací práce, veřejné práce a práce hrazené z cizích účtů.²³ V táboře se vyráběly například galoše z hovězí kůže, ochranné brýle a galanterní zboží, šily se uniformy, štípala se slída, stříhala se králíčí srst, plnily se sáčky inkoustovým práškem nebo se opravovaly jutové pytle.²⁴

Terezínem prošlo více než deset a půl tisíce dětí, kterým před transportem do tábora ještě nebylo patnáct let. Asi 400 z nich zemřelo už v Terezíně, většina ale zahynula ve vyhlazovacích táborech na Východě.²⁵

V Terezíně postupně vznikly tři hlavní odbojové organizace – sionistická, českožidovská a komunistická. Odbojáři v Terezíně neměli k dispozici zbraně, takže ozbrojený odpor nebyl možný. Bylo jim jasné, že toho moc změnit nemohou. Odboj usiloval o zpomalení likvidace vězňů táborovým režimem přímo v Terezíně, snažil se také udržet spojení s okolním světem a informovat vězně o dění na válečných frontách. Organizovány byly i útoky některých vězňů, kteří poté vstupovali do odborových organizací na území Protektorátu.²⁶

Deportace z Terezína probíhaly od 9. ledna 1942 do 28. října 1944. Transporty se skládaly z přibližně 1 000, 1 500, 2 000 a 2 500 osob a vedly především do Rigy, Březinky (Birkenau) v Horním Slezsku a do Osvětimi.²⁷ Další transporty mířily do Piaski, Varšavy, Izbici, Rejowiece, Liblinu a Zamošće.²⁸

2. května 1945 převzal zástupce „Mezinárodního červeného kříže“ tábor pod svou ochranu, 10. května 1945 převzali vedení tábora od MČK Rusové. Téhož dne

---

²² ZEMANOVÁ, P. Terezínská pracovní komanda vnějšího nasazení. In *Terezínské studie a dokumenty: 2001*. Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová, Eva Lorencová. 1. Praha, 2001. s. 51-77.

²³ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II.: Politologie, Brno, 2006. s. 197.

²⁴ Tamtéž, s. 269.

²⁵ BLODIG, V. *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ otázky“ 1941-1945: Průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně*. Praha, 2003. s. 15.

²⁶ Tamtéž, s. 53.

²⁷ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl I.: Dějiny. Brno, 2006., s. 82-83.

²⁸ Tamtéž, s. 278.

začíná repatriace vězňů, poslední bývalí vězni opouštějí tábor až v listopadu 1945, a to s ohledem na tyfovou epidemii.²⁹

Památník Terezín vznikl v roce 1947, původně se nazýval Památník národního utrpení. Jeho posláním bylo především uchovávat památku vězňů terezínského ghetta, Malé pevnosti a koncentračního tábora v Litoměřicích. Dnes je muzejním, výzkumným a vzdělávacím centrem.³⁰

---

²⁹ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl I.: Dějiny. Brno, 2006., s. 290-291.

³⁰ BLODIG, V. *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ otázky“ 1941-1945: Průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně*. Praha, 2003. s. 124.

2. Terezínské deníky

Encyklopedie literárních žánrů deník definuje jako chronologicky řazené, zpravidla datované osobní záznamy, pořizované v krátkých intervalech a bez časového odstupe. Deník náleží do žánrové oblasti dokumentární (literatury faktu). Před fikcí a fabulací upřednostňuje bezprostřednost záznamu, autentičnost sebevyjádření, věcnou informativnost.³¹

Často je psán jakoby pouze pro vlastní potřebu nebo s vědomím nevydatelnosti, v situaci, kdy je pisatel vystaven diskriminaci. Ačkoliv existují i deníky, kdy autor předem počítá s jejich zveřejněním. Výrazně selektivním a zároveň jednotlivým principem často disparátního deníkového záznamu je vnitřně zainteresovaná osobnost pisatele. Tématem je aktuálně prožívané lidské drama lidského existence, jehož další průběh pisatel na rozdíl od memoárů nezná.

Deníky z koncentračních táborů a terezínského ghetta lze zařadit k deníkům autochtonním (primárním), jelikož se jedná o pisatelovu intimní výpověď neurčenou bezprostředně ke zveřejnění. K jejich zveřejnění došlo proto, že přinášejí pozoruhodné svědectví.³²

Při zpracování jednotlivých deníků je potřeba přihlídnout k osobě jejich pisatele, k jeho věku, dosaženému vzdělání, pohlaví, sociálnímu a rodinnému zázemí, náboženské příslušnosti apod.

Proč terezínští vězni své deníky psali? Odpověď na tuto otázku dává Hana Posseltová-Ledererová ve svém deníku, vydaným pod názvem *Máma a já: „Asi po měsíci živoření v Terezíně mi máma řekla, abych začala něco psát, že mi to možná pomůže. Instinktivně vytušila, že se nějakým způsobem musím odpoutávat od přítomné skutečnosti, že musím unikat do světa snů, vzpomínek, výmyslů, že potřebuji ze sebe setřást tu každodenní šed', tu nejistotu, tu vzrůstající tíseň a smutek, kterých se člověk nemůže zbavit jinak než únikem do imaginárního světa.“*³³

---

³¹ MOCNÁ, D., PETERKA, J, *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha a Litomyšl, 2004. s. 98.

³² Tamtéž, s. 99.

³³ POSSELTOVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já (Terezínský deník)*. Praha, 1997. s. 24.

2.1 Deník Aleny a Růženy Ludvíkových

Knihu Aleny Ludvíkové tvoří 2 paralelně psané deníky, jedním je deník Aleny a druhým je deník její matky Růženy Ludvíkové. Deníkové záznamy Aleny a matky se střídají, jsou řazeny chronologicky a prokládány pozdějšími komentáři Aleny.

Růžena Ludvíková odjela transportem Dt z Prahy 10. ledna 1944, v té době jí bylo necelých 38 let.³⁴ Její deník začíná záznamem z 19. února 1944 a končí po jejím návratu v červnu 1945. Aleniny záznamy vznikaly od 7. března 1944 do 27. března 1945 a jsou doplněny i o dodatek k deníku z 4. února 1947.

Alena Ludvíková se narodila roku 1931 v Praze ve smíšeném manželství, maminka byla židovského původu, tatínek Žid nebyl. Otec Čeněk Ludvík od manželky a dcery odešel, když byly Aleně tři roky, manželé se pak rozvedli. Matka pracovala jako švadlena. Ludvík se brzy znovu oženil, ale Alenin vztah s otcem a jeho novou ženou nebyl moc dobrý. Dcera žila s matkou až do jejího transportu, poté se musela přestěhovat k otci. Společné soužití pro ni bylo těžké, chyběla jí matka a s otcem a jeho manželkou si nerozuměla. Do koncentračního tábora byli odvezeni všichni její příbuzní z matčiny strany. Z nich se vrátila domů jen Růžena Ludvíková, před transportem na východ jí zachránil fakt, že měla v Praze dceru a uzavřela smíšené manželství.

Ze záznamů Růženy Ludvíkové je možné vyčíst, jak těžce snášela odloučení od své dcery a že trpěla i nedostatkem zpráv z domova. Její zápisky se věnují hlavně každodennímu životu v Terezíně. Do Terezína přijela v době, kdy už byl přelidněn. Často píše o nedostatku místa a soukromí, špíně, štěnicích, všich, hladu, nemocech a zápachu. Z jejích deníků je ale očividné, že se v bídných podmínkách ghetta rozvíjela i kultura, hrálo se divadlo, konaly se koncerty. Velkou část textu tvoří i líčení vztahů se spolubydlícími, s kamarády, které si tu našla, a s rodinou. Projevuje se jako inteligentní a statečná žena, i přes citové strádání si dokázala zachovat důstojnost a zůstala věrná svému příteli Pepovi, který na ni doma čekal.

---

³⁴ *Terezínská pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945*. Díl II. Praha, 1995. s. 1248.

V zápiscích dcery se dočteme, jak dospívající dívka reagovala na odloučení od své milované matky, jak vnímala atmosféru Prahy za okupace a také jak se k ní, jako dceři ženy židovského původu, chovalo její okolí. Aleniny záznamy jsou plné stesku po matce a stížností na otce. Také píše o problémech typické pro dívky jejího věku, o prvních láskách a hádkách s kamarádkami.³⁵

---

³⁵ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu*. Praha, 2006.

2.2 Deník Egona Redlicha

Egon Redlich se narodil v roce 1916 v Olomouci. Do uzavření vysokých škol v březnu 1939 studoval na právnické fakultě Univerzity Karlovy.³⁶ V Olomouci již od útlého mládí aktivně působil v tělovýchovném a sportovním hnutí Makabi Hacair.³⁷ V Praze byl členem sionistické organizace socialistického zaměření Hechaluc.³⁸ Odtud byl 4. prosince 1941 jako člen štábu deportován do Terezína³⁹. V ghettu vykonával funkci vedoucího Oddělení péče o děti a mládež (*Jugendfürsorge*), pokračoval v práci v sionistických organizacích, přednášel a učil se hebrejsky. Východisko budoucího života židovské mládeže spatřoval v odchodu do Palestiny. V Terezíně uzavřel sňatek s Gertrudou Bäckovou⁴⁰, se kterou se znal už z Prahy, a 16.3 1944 se jim narodil syn Petr. 23. října 1944 byl Egon Redlich se svou manželkou a synem deportován do Osvětimi, kde o den později byli všichni zabití v plynové komoře.⁴¹

Redlich nebyl nábožensky založen, ale židovské náboženství hluboce ctil jako součást národních tradic. Židovství přikládal nacionální, nikoli náboženský význam.⁴² Byl vzdělaný, bystrý a vnímavý, měl silné kulturní povědomí i hluboký zájem o literaturu, byl to intelektuál. Zastával významnou pozici v terezínské židovské samosprávě. Považoval se za příslušníka sionistického (národně-židovského) hnutí. Vědomí příslušnosti k židovskému národu výrazně ovlivňovalo jeho postoj k okolí a k terezínské skutečnosti. I když se v Terezíně věnoval výchově dětí, sám pedagogické vzdělání neměl. Často ve svých zápiscích svou funkci obhajuje, hájí činnost svého oddělení, ale také přiznává nedostatky a omezené

---

³⁶ REDLICH, E. *Zítřejede, synu, pojedeme transportem*. Brno, 1995. s. 66.

³⁷ Tamtéž, s. 75.

³⁸ Tamtéž, s. 76.

³⁹ *Terezínská pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945*. Díl I. Praha, 1995. s. 188.

⁴⁰ *Terezínská pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945*. Díl II. Praha, 1995. s. 917.

⁴¹ FRANKOVÁ, A. Terezínská výchova. Zprávy k prvnímu výročí terezínských domovů v L 417. In *Terezínské studie a dokumenty: 1998*. Miroslav Kárný, Margita Kárná, Eva Lorencová. Praha, 1998. s. 128-129.

⁴² REDLICH, E. *Zítřejede, synu, pojedeme transportem*. Brno, 1995. s. 79.

prostředky k práci s dětmi.⁴³ Svou odpovědnost za vzdělání a život dětí si hluboce uvědomoval.⁴⁴

Redlichův deník byl objeven 14. února 1967 zedníky při adaptačních pracích na půdě terezínského domu v dnešní Dlouhé ulici č. 15. V odřené dámské kabelce byly ukryty tři zápisníky a 59 volných kartiček, obsahovaly především hebrejské a z menší části též české a německé zápisky. Brzy poté byl nález trvale uložen do Památníku Terezín.⁴⁵ Deník sice není signovaný, ale podařilo se dokázat, že jeho autorem je nepochybně Egon Redlich. Po stránce chronologické lze deník rozdělit na dvě části: první tvoří nepřetržité denní záznamy od 1. ledna 1942 do 21. května 1943, druhou zápisky psané od 23. května 1943 do 22. října 1944. Od 16. března 1944 si Redlich vedl paralelně deníky dva, zápisky v nich se časově prolínají, případně překrývají. V jednom deníku se věnuje – jako v předchozích částech – situaci v táboře, životním poměrům a svému působení, ve druhém jsou záznamy ryze intimní, obsahují totiž fiktivní rozhovory s jeho synem, který se mu narodil v Terezíně.⁴⁶ V deníku plasticky popisuje každodenní život v Terezíně, plný útrap a teroru ze strany SS, sleduje lidské osudy, zmiňuje i méně obvyklé situace, všímá si, jak prostředí tábora působí na mravy vězňů.⁴⁷

---

⁴³ REDLICH, E. *Zítřejede, synu, pojedeme transportem*. Brno, 1995. s. 68.

⁴⁴ Tamtéž, s. 69.

⁴⁵ Tamtéž, s. 64.

⁴⁶ Tamtéž, s. 65.

⁴⁷ Tamtéž, s. 70.

2.3 Deník Evy Roubíčkové

Autorka deníku se narodila jako Eva Mändlová 16. července 1921 v Žatci. Její otec Arnošt Mändl byl za války důstojníkem rakousko-uherské armády, poté učil na klasickém gymnáziu latinu a řečtinu. Maminka Antonie Mändlová byla v domácnosti. Eva bydlela s rodiči, babičkou a strýčkem ve velké vile. V létě 1938 se seznámila se svým budoucím manželem Richardem Roubíčkem. Rodina žila v Sudetech, kde už před vypuknutím války panovala silně protizidovská nálada, proto se v polovině září 1938 radši přestěhovali do Prahy. Zde se museli uskromnit, všichni bydleli v jednopokojovém bytě. V Praze Eva pokračovala ve studiu a setkala se tu opět s Richardem, který ji brzy na to požádal o ruku. Společně chtěli vycestovat do ciziny, ale nepodařilo se jim získat víza. Po obsazení Čech Německem v březnu 1939 získal Richard povolení odjet do Anglie, Eva s ním ale odjet nemohla, protože jí v té době nebylo ještě osmnáct. Za druhé republiky, kdy byly kontakty se zahraničím zakázány, s Richardem ztratila spojení.⁴⁸

V terezínském ghettu byla Eva Roubíčková takřka od jeho začátků až do jeho konce. Do Terezína odjela 17. prosince 1941 a zůstala v něm do června 1945.⁴⁹ Transportována s ní byla i její maminka⁵⁰ a maminka Richarda. Evin tatínek s nimi nejel, protože ležel s tuberkulózou v sanatoriu, do Terezína dorazil až 13. srpna 1942.⁵¹ Díky jeho „Zlaté medaili za statečnost“, nejvyššímu rakousko-uherskému bojovému vyznamenání, byla rodina chráněna před transporty z Terezína na Východ až do října 1944, kdy byli všichni důstojníci a nositelé vojenských vyznamenání odvezeni do Osvětimi a zde zabiti. Mezi nimi byl i Evin otec.

Za svůj dlouhý pobyt v ghettu Eva vystřídala řadu povolání, pracovala na zahradě, pásala zvířata, stříhala ovce, dokonce i loupala brambory. Naučila se, jak si zaopatřit potřebné potraviny, na jejím „šlojzování“ byla brzy závislá celá rodina. Postupně byli z Terezína deportováni všichni její příbuzní na Východ a Eva tu

---

⁴⁸ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník 1941-45: Svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Praha, 2009. s. 7-8.

⁴⁹ *Terezínská pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945*. Díl I. Praha, 1995. s. 263.

⁵⁰ Tamtéž, s. 256.

⁵¹ *Terezínská pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945*. Díl II. Praha, 1995. s. 873.

zůstala sama. S Richardem neměla žádný poštovní styk, protože byl v té době v zahraničí.

Po osvobození odešla z ghetta již 5. května 1945, ale ještě druhý den se do něj musela vrátit, protože se u ní projevil skrvnitý tyfus. Natrvalo opustila Terezín až v červnu 1945. Několik měsíců pak bydlela u známých z tábora. Zjistila, že celá její rodina zahynula ve vyhlazovacích táborech. Poté vyhledala Richardovy žijící nežidovské příbuzné. Od nich se dozvěděla, že Richard byl za války vojákem československé zahraniční armády v Anglii. Brzy na to se s ním shledala, v září 1945 odešel Richard z armády a hned poté se vzali. V roce 1946 se jim narodila dcera a 1950 syn. Za nového režimu byla rodina kvůli Richardově vojenské službě v Anglii, židovskému původu a nepřislusnosti k dělnické třídě pronásledována a utlačována. V lednu 1993 Eva Roubíčková ovdověla a v současné době žije v Praze.⁵²

Deník Evy Roubíčkové nese podtitul Svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu. Tvoří ho asi dvacet zápisníků psaných těsnopisem sudetskou němčinou. Deníky zůstávaly dlouho bez povšimnutí, až v roce 1965 je Eviny děti objevily při hledání vánočních dárků. Kvůli nim je poté manželé přeložili do češtiny. Na konci 60. let byly krátké výňatky z deníku publikovány v denním tisku, roku 1992 byl výběr z něj uveřejněn Vojtěchem Blodigem v Terezínských listech a celý deník vyšel před dvěma lety s přispěním Nadace Židovské obce v Praze a židovského muzea v Praze.⁵³ První záznam v deníku pochází z 10. prosince 1941, tedy přesně týden před Eviným transportem do Terezína. Její zápisky končí 5. května 1945 konstatováním, že je konec války.

---

⁵² ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník 1941-45: Svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Praha, 2009. s. 169-173.

⁵³ Tamtéž, s. 7.

2.4 Deník Hany Posseltové-Ledererové

Hana Posseltová-Ledererová se narodila 15. srpna 1919. Od roku 1938 až do uzavření vysokých škol v roce 1939 studovala germanistiku na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.⁵⁴ Před válkou žila se svou rodinou v Mladé Boleslavi. Poté, co byli Ledererovi ze svého domova v roce 1940 vyhnáni, se rodina rozdělila. Sestra Věra odešla za tatínkem do Prahy, kde otec už řadu let vědecky pracoval a vyučoval na reálce. Hana odjela do Kurné Hory k mamčině přítelkyni a maminka nastoupila do práce u jednoho sedláka za Prahou. Po několika měsících se Hana s matkou přestěhovaly zpět do Boleslavi, Věra zůstala s otcem v Praze. Maminka posílala autobusem do Prahy pro manžela a dceru kufr plný jídla a Věra si pro něj chodila k autobusu. Na konci května 1942 byl Hanin otec zatčen za obchod s potravinami a spolu s tehdy dvacetiletou Věrou poslán 10. června 1942 trestním („Heydrichovým“) transportem Aah do vyhlazovacího tábora Majdanek u Lublina v Polsku. Tam ale nedorazili, zabiti byli už na cestě. Za stejný čin byla zatčena i Hanina matka a odvezena v září 1942 do pražského vězení na Karlově náměstí. Brzy po jejím propuštění – 24. října 1942 – obě odjely transportem Ca do Terezína. Opět se jednalo o transport trestný, který sice zastavil v Terezíně, ale většina z cestujících z něj měla odjet hned na Východ. Kvůli tzv. zcelování roztržených rodin byly nakonec z tohoto transportu vyreklamovány.⁵⁵

V Terezíně obě ženy zůstaly až do 15. prosince 1943, kdy byly transportovány do Osvětimi. Cesta do Polska pro ně byla děsivá, po příjezdu byly umístěny do tzv. rodinného tábora Birkenau BIIb. Zde žily v mnohem horších podmínkách a především ve strachu, že budou brzy poslány do plynové komory. Zažily drsnou dezinfekci, tetování, ještě horší životní podmínky než v Terezíně. Trpěly též zimou a hladem. 4. července 1944 odtud obě odjely do právě bombardovaného Hamburku. Tato cesta je zřejmě zachránila před smrtí v plynové komoře či při pochodu smrti na konci války.⁵⁶

Do Hamburku přijely 6. července 1944. Zažily zde několik náletů, s ostatními ženami pracovaly především na odklizení trosk a na výstavbě domků, kopaly

---

⁵⁴ POSSELTOVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já: terezínský deník*. Praha, 1997. s. 48.

⁵⁵ Tamtéž, s. 11-23.

⁵⁶ Tamtéž, s. 81-101.

zákopy kolem Hamburku, také pracovaly v lese. Často se stěhovaly po celém Hamburku a jeho okolí. Dařilo se jim tu o trochu lépe, celníci k nim byli laskaví, dovolili jim si přilepšit, například jim nebránili, aby si sehnaly dřevo či brambory. Když se blížilo osvobození Hamburku, tak byly 12. března 1945 odvezeny opět v dobytčím vagonu do výměnného tábora Bergen-Belsenu.⁵⁷

O cestě do Bergen-Belsenu píše autorka ve svém deníkovém zápisu, který vznikl 29. dubna 1945, krátce po jeho osvobození. Cesta byla strašlivá, zdlouhavá, trvala dva dny a dvě noci. Celou dobu nic nejedly, neměly kbelíky, nemohly sedět. Do tábora byly přivezeny, aby zde zemřely. Nikdo se tu o ně nestaral, ohrožovaly je šatní vši, které přenášely skvrnitý tyfus. Spát nebylo možné, celou noc seděly namačkaná jedna na druhé, plakaly a nařikaly. Nedostávaly žádné jídlo ani pití. V Bergen-Belsenu byla úmrtnost nepředstavitelně vysoká. V březnu 1945 tu zahynulo 18 168 lidí. Lidé umírali masově – hladem, žízní, naprostým vyčerpáním, epidemickými nákazami, surovým zacházením ze strany SS a jiných vězeňských činitelů. Úmyslně byla opomenuta hygienická pravidla, epidemie záměrně rozšiřovány a počet lidí na ubikacích předimenzován. Nejvíce zde řádil skvrnitý tyfus, břišní tyfus a tuberkulóza, ale žádní lékaři ani léky tu neexistovali. V posledních dnech je už skoro nikdo nehlídal, většina jejich vězňů utekla. Mrtví byli pohřbíváni do hromadných hrobů za tábor, později mrtvé nechali ležet tam, kde upadli a zemřeli. Maminka zde onemocněla skvrnitým tyfem a trpěla absolutní avitaminózou, v té době jí bylo 51 let. Britská armáda dorazila do tábora až 15. dubna 1945. Hana s maminkou odtud 27. května na vlastní přání odjely do Buchenwaldu.⁵⁸ V Buchenwaldu americký lékař její matku vyšetřil a začal léčit. 5. června 1945 je autobus odvezl do Prahy.⁵⁹

V Praze se ubytovaly u svých příbuzných. Obě měly v té době podlomené zdraví. Hana trpěla zánětem pohrudnice a podvýživou. Ale její matka na tom byla mnohem hůř, totální avitaminóza, kareční neuropatie a nemoc beri-beri jí ohrožovaly na životě. Příbuzní jí však zajistili prvotřídní péči v nemocnici na interní

---

⁵⁷ POSSELTOVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já: terezínský deník*. Praha, 1997. s. 102-118.

⁵⁸ Tamtéž, s. 119-137.

⁵⁹ Tamtéž, s. 138.

klinice, kde se po čtyřech měsících vyléčila.⁶⁰ Hana a její matka se během svého věznění navzájem podporovaly, žily jedna pro druhou a možná i proto se obě dožily konce války.

Po válce se Hana vrátila na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, kde vystudovala francouzštinu, angličtinu a španělštinu a získala titul PhDr. Působila jako středoškolská profesorka jazyků. Překládala beletrii z francouzštiny, španělštiny a angličtiny. Překlady většinou publikovala pod příjmením Posseltová. Zemřela v roce 1997 v Praze.⁶¹

Autorka začala psát svůj deník měsíc po příjezdu do Terezína - 23. listopadu 1942. Během pobytu v Terezíně popsala dva notýsky, které před transportem do Osvětimi zakopala ve sklepech v jednom z terezínských domů. Vrátila se pro něj na konci června 1945, ale otevřela ho až po smrti své matky v roce 1977.⁶²

Knih *Máma a já* obsahuje autorčinu předmluvu, vlastní terezínský deník a autorčiny vzpomínky na pobyt v Osvětimi, Hamburku, Bergen-Belsenu a Buchenwaldu. V poslední části líčí svůj a matčin návrat do Prahy a návštěvu Haškova, místa jejího dětství. Kniha je věnována jejímu vnukovi Aleškovi, na konci knihy pro něj napsala i odkaz. Publikace je napsána velmi profesionálně, obsahuje poznámkový aparát, příklady odborné literatury k probíranému tématu a citace ze záznamů jiných vězňů.

V deníkových záznamech se autorka projevuje jako inteligentní, vnímavá, kulturně vzdělaná a přemýšlivá dívka. Jsou psány kultivovaným jazykem a je v nich uplatněna bohatá slovní zásoba. Obsahují i filozofické úvahy, básničky a časté vzpomínky na minulost a na její příbuzné. Čitelné je rovněž Hanino vlastenectví a obrovská znalost humanitních oborů, vyzná se v literatuře, kultuře i historii.

V Terezínské pamětní knize jsou obě ženy, Hana a Růžena Ledererovy, chybně řazeny mezi ty, co zahynuly. U jejich jména ale není uvedeno datum úmrtí,

---

⁶⁰ POSSELTOVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já: terezínský deník*. Praha, 1997. s. 141-143.

⁶¹ *Posseltová-Ledererová Hana* [online]. 2011-02-23 [cit. 2011-02-23]. Obecprekladatelu.cz. Dostupné z WWW: <<http://www.obecprekladatelu.cz/P/PosseltovaLedererovaHana.htm>>.

⁶² POSSELTOVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já: terezínský deník*. Praha, 1997. s. 11.

což znamená, že se ho nepodařilo zjistit. Jako poslední místo jejich výskytu kniha udává Osvětim.⁶³

---

⁶³ *Terezínská pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945*. Díl II. Praha, 1995, s. 992.

2.5 Deník Helgy Weissové

Akademická malířka Helga Hošková-Weissová se narodila 10. listopadu 1929 v Praze-Libni. 10. prosince 1941 byla spolu s rodiči deportována do Terezína⁶⁴. Zde rodina strávila téměř tři roky, Helga v táboře pokračovala ve psaní deníku, který si vedla už od roku 1939, a především kreslila vše, co viděla kolem sebe. Po příjezdu do ghetta zpočátku bydlela s matkou, poté byla přestěhována do dětského domova. Před odjezdem do Osvětimi nechala deník a kresby v Terezíně, její strýc Josef Polák je tam zazdíl. V Osvětimi a v dalších koncentračních táborech psát ani kreslit nemohla. Vše, co se jí za tu dobu stalo, dokreslila a dopsala ihned po osvobození v roce 1945. V Terezíně Weissovi zůstali do října 1944. Otec byl poslán 1. října 1944 do Osvětimi a manželka s dcerou ho následovaly o tři dny později. Tatínek zde byl zabit v plynové komoře, Helga s maminkou byly poslány na práci do továrny na letadla v německém Freibergu. Zde zůstaly až do dubna 1945, kdy byly obě odvezeny do Mathausenu, kde se dočkaly osvobození v květnu 1945.⁶⁵

Po válce se Helga věnovala studiu umění, v roce 1950 nastoupila na Vysokou školu uměleckoprůmyslovou. V roce 1965 absolvovala studijní cestu do Izraele, ze které čerpala při tvorbě cyklu obrazů, jejichž výstava proběhla na jaře 1968 pod názvem Obrázky z putování po Svaté zemi. I když byla výstava úspěšná, tak události srpna 1968 její autorku přinutily, aby se místo malování věnovala vyučování na lidové škole umění. K malování se postupně vracela. V jejích dílech se často objevují motivy války a holocaustu. V roce 2009 obdržela medaili Za zásluhy I. stupně, za zásluhy o stát v oblasti kultury, umění a výchovy a Medaili Josefa Hlávky.⁶⁶

V publikaci Deníky dětí byla otištěna jen část Helžina deníku, pouze jeho druhý a třetí oddíl, tedy část začínající prosincem 1941 a končící květnem 1945.⁶⁷ Kresby Helgy Weissové- Hoškové vyšly v knize *Maluj, co vidíš* v roce 2004.

---

⁶⁴ *Terezínská pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945*. Díl I. Praha, 1995. s. 234.

⁶⁵ *Deníky dětí: deníky a zápisky z koncentračních táborů*. Praha, 1961. s. 265

⁶⁶ *Pametnaroda.cz* [online]. 2000-2011 [cit. 2011-02-25]. Helga Hošková-Weissová (1929) - Životopis. Dostupné z

WWW:<<http://www.pametnaroda.cz/index.php/witness/index/id/1370>>.

⁶⁷ *Deníky dětí: deníky a zápisky z koncentračních táborů*. Praha, 1961. s. 265.

3. Citace deníků ve výuce

3.1 Před transportem

3.1.1 Předvolání k transportu

Předvolání k transportu vyvolalo u obeslaných většinou velké rozčilení, po kterém následovaly přípravy na cestu. Eva Roubíčková ve svém deníku píše: „*Celé odpoledne na Obci. Dostala jsem číslo: N69. Nálada ani ne tak hrozná a zoufalá, jak jsem si představovala. Jsme na tom všichni stejně.(...) Pracovaly jsme dnem i nocí. Myslely jsme několikrát, že máme práci tak celkem za sebou, a pak jsme viděly, že skutečná práce je pořád ještě před námi. Zrušily jsme celý byt, věci jsme arizovaly, rozdělávaly jídlo.*“⁶⁸ Přípravám na cestu se ve svém deníku věnuje i druhý den: „*Od čtyř hodin ráno jsme zase pracovaly. V sedm hodin byli u nás Petr a Danny, šli pro váhy. Vážili jsme všechny věci. Mám toho víc než padesát kilo. Ráno přišel muž z Obce, že naše žádost byla zamítnuta a musíme jet. (...) Dopoledne byla všechna zavazadla vyzvednuta. Odpoledne jsme vyklidili ještě spíž a bylo po největší práci.*“⁶⁹

O přípravách na transport nejlépe informuje deník Evy Roubíčkové. Zachycuje hektickou přípravu na transport, vyklízení bytu a balení zavazadel. V ostatních denících podobné záznamy nenajdeme.

3.1.2 Na shromaždišti

Před transportem do Terezína se lidé dostavili na shromaždiště, kde zůstali až několik dní. V Praze tímto místem byl Veletržní palác. Eva Roubíčková si o tomto místě zapsala: „*Veletržní hala je obrovský sál z prken, na mnoha místech přepažený. První dojem je hrozný. Snažila jsem se to před maminkou nedávat najevo. Podlaha je celička pokryta matracemi, jen s úzkými uličkami mezi nimi. Na matracích ležíme ve dne v noci. Lidé zčásti celkem dobře naložení, zčásti hrozně rozčilení, nešťastní a skleslí. (...) Před veletržní halou je potrubí s kohoutky na mytí. Z druhé strany je otevřená kuchyně, krytá je skříňkou. Na mytí pro ženy je malá dřevěná bouda s umyvadlem. „Nejkrásnější“ je záchod, dlouhá dřevěná bouda s kbelíky, které je*

---

⁶⁸ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 16-17.

⁶⁹ Tamtéž, s. 17.

*třeba denně vynášet. Všichni jsou zděšení a hrozně nešťastní, já si z toho moc nedělám.*⁷⁰

Helga Weisssová-Hošková pobyt ve Veletržním paláci popisuje takto: *„Veletržní paláce se hemží lidmi. Na podlaze jsou bíle namalovány čtverce v rozměrech dvou čtverečních metrů, v každém je napsané číslo, tu a tam leží hromada špinavých, zaprášených matrací. Dostáváme se konečně k místu označenému našimi transportními čísly. Vezmeme si z vedle ležící hromady každý dvě matrace a usedáme na ně. Veletrh se plní. Každý shání svoje místo, matrace, zavazadla. Vyhledám několik známých, o kterých vím, že jsou v našem transportu, a s několika děvčaty pomáhám roznášet zavazadla. Veletrh je již v plném počtu. (...) Po jejich odchodu jdu s maminkou na latrínu. Ještě jsem nikdy žádnou neviděla, proto jsem zvědavá, jak to uvnitř vypadá. Zvědavost mne brzy opouští, při pouhém vstupu se mi odporem zvedá žaludek. Za vchodem je úzká chodbička, z jedné strany dřevěná zeď, z druhé ohrada. Pod stříškou je přibito prkno a za ním postavena řada kbelíků. Na nich a kolem nich je rozházen chlor, na zemi plno louží, lépe řečeno klouzaček, protože je prosinec a mráz.*⁷¹

Události ze shromaždiště líčí ve svých denících Eva Roubíčková a Helga Weisssová-Hošková, ostatní autoři si je začali psát až v Terezíně. Obě popisují svůj pobyt ve Veletržním paláci, jejich svědectví shodně pocházejí z prosince 1941.

---

⁷⁰ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 19.

⁷¹ *Deníky dětí: deníky a zápisky z koncentračních táborů*. Praha, 1961. s. 22-23.

3.2 Odjezd a cesta do Terezína

O průběhu transportu do Terezína, se dozvídáme ze záznamů Evy Roubíčkové: „*Ráno jsme vstávaly v šest hodin. Spaní je hrozné, lidé přecházejí celou noc, stálý kašel. Maminka spala hrozně špatně, já poslední dvě noci již lépe. Všem mužům ostříhali vlasy, ženám ne. V osm hodin bylo vše připraveno k odjezdu. V devět hodin nás vedli pod silnou stráží německých vojáků s nabitými puškami na nádraží, posadili nás do zaplombovaných vagonů, avšak teprve v jedenáct hodin jsme odjeli, směr Terezín. Byli jsme hrozně namačkáni ve vagoněch, s mnoha zavazadly. Vše to je tak podivné, že tomu prostě nemohu rozumět. Díky Bohu, že tomu nerozumíme, jinak bychom se snad zbláznili. Odpoledně ve dvě v Terezíně. ... Z Bohušovic do Terezína jsme šli pěšky. Ačkoliv jsme měly jen velmi málo zavazadel, byla to pro nás těžká cesta.*“⁷²

Cestu do Terezína líčí Helga Weisssová-Hošková: „*Kde to už jsme? Vždyť tamhle to je Říp. Za chvíli budeme v Terezíně. Cestující shánějí zavazadla. Oblékají se. Všude plno zmatku. U oken je tlačénice. Venku stojí plno mužů, každý mezi nimi hledá své známé. Vlak zpomaluje, několik otřesů a stojí úplně ... Dveře našeho kupé se otevírají, pouštějí nás ven. „Co nemůžete unést, nechte na místech, všechno dostanete.“*

Vystupujeme. Muži v montérkách, kanadkách, svetrech, rajtkách a čepicích. Nákladní auta. Staří a děti mohou jet, ostatní jdou pěšky.

Hrbolatá silnice a obleva. Těžké nohy se boří do bláta a špinavá, žlutá voda vystříkává pod auty, vysoko naloženými zavazadly. Za každou skupinou vozíky pro případ, že by někdo nemohl unést zavazadlo, a muži, kteří je tlačí, ochotně odpovídají na naše otázky. Dovídáme se mnoho nových, nepěkných věcí ...“⁷³

O svém nepříjemném zážitku z transportu vypráví Růžena Ludvíková: „*Zavezli nás v nákladních autech na gestapo, dali nám čísla a stali jsme se vězni. V sedm večer nás nacpali do zelených antonů, zavezli na nádraží a vecpali do dobytčích vozů na holou zem. Rozrušené, hladové a zmrzlé, bez jediného vysvětlení, kam nás vezou, jen s čísly na krku a spočítané jako kusy dobytka. A když jsem tak v úplné tmě zůstala stát a jen jsme cítila, že si ostatní sedají a lehají na zem, řekla*

⁷² ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 20-21.

⁷³ *Deníky dětí: deníky a zápisky z koncentračních táborů*. Praha, 1961. s. 26.

jsem celá ustrašená: „To si mám sednout na zem?“ Na to se ozval přívětivý mužský hlas: „Sedněte si mi na klín, madam“ – a já si sedla na klín úplně cizímu muži, muži, kterého jsem vůbec ani neviděla, v touze po ochraně a plna bolesti, v naprosté lhostejnosti ke všem společenským zvyklostem. A tak jsem našla přítele, přítele nejlepšího a neúnavného. Po celou cestu, která trvala od sedmi večer do čtyř do rána, mě balil do svého kabátu a ošetřoval jak malé děcko. Zachránil mě nejen před nachlazením, ale hlavně před zoufalstvím.“⁷⁴

Vybrané úryvky byly zvoleny kvůli jejich obsahu, zobrazují průběh transportů do Terezína, od nástupu do vlaku k příchodu do tábora. V prvních dvou citacích jsou vylíčeny transporty z prosince 1941, ve třetí transport z ledna 1944. Jejich srovnáním zjistíme, že postupem času byly vyměněny železniční vozy osobní za dobytčí. Z následujícího záznamu Růženy Ludvíkové (viz další kapitola) vyplývá další rozdíl, a to že se v roce 1941 vystupovalo v Bohušovicích a šlo se do Terezína pěšky, ale v roce 1944 dojel vlak přímo do Terezína.

---

⁷⁴ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu*. Praha, 2006. s. 11

3.3 V Terezíně

3.3.1 Příjezd do Terezína

Transporty přijížděly v osobních nebo dobytčích vagoněch. Až do června 1943 byly směřovány na nádraží do Bohušovic, poté bezprostředně do tábora. Lidé, kteří přijeli z Protektorátu, měli na šňůrce kolem krku připevněno své transportní číslo. Krátce po příjezdu byli vyloženi z vagonů, kdo mohl chodit, opustil vagon s příručním zavazadlem, spoluzavazadla a inventář připojený k transportu vykládali ze zvláštních vagonů dělníci z transportní setniny. Ten, kdo mohl jít pěšky, byl za nekonečného nadávání esesmanů, četníků a též některých Židů zařazen do průvodu. Esesmani příležitostně rozdávali rány a kopance a házely kameny.⁷⁵ Nemocní a staří lidé byli naloženi na nákladní auta a přívěsy traktorů. Cílem bylo shromaždiště transportů, „schleuse“, kde se každý musel nadále pohybovat s transportním číslem na krku.⁷⁶ Příchozí byli po dlouhé a obtížné cestě unavení a ustrašení. Nikdo nevěděl, co ho čeká. Většinou se strachovali o svá zavazadla. Velká část z nich si z celé události odnesla trvalé trauma. Lidé naráz ztratili vše, co jim bylo milé a blízké.⁷⁷

Svůj příjezd do Terezína líčí Růžena Ludvíková: „*Tedy jedenáctého ledna ve čtyři ráno otevřeli naše dobytčáky, a my konečně vystoupili. Přes všechno utrpení působili na mě takzvaní „geťáci“ hrozně komicky - jsou to židovští strážníci, mají čepice zdobené žlutými prýmky a vypadají jako funebráci. Stáli u vlaku a čekali na nás. Přišli jsme bez zavazadel, která jsme nechali v Praze v Halštalské ulici. Šli jsme zas dál, odpočítání na kusy, zablácenými ulicemi Terezína, zmrzli a s promáčenýma botama, unavení a zmoženi. Byli jsme zavedeni přes celý Terezín do tzv. šlojzky, to je místnost, kde nás prohlédli, zda nemáme peníze či cigarety a podobně. Než na mne přišla řada, stála jsem prokřehlá tři hodiny ve studeném průjezdu. Když konečně tato procedura skončila, vedli nás do jiné budovy očkovat a prohlídnout, jestli snad nemáme vši. Konečně jsme dostali trochu teplé černé „kávy“ (melty) a byli jsme zavedeni do kanceláře, kde nás přidělovali na různé ubikace.“⁷⁸*

⁷⁵ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945 : tvář nuceného společenství*. Díl II.: Sociologie. Brno, 2006. s. 63-64.

⁷⁶ Tamtéž, s. 65.

⁷⁷ Tamtéž, s. 64.

⁷⁸ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu*. Praha, 2006. s. 26.

První okamžiky v Terezíně si do deníku zaznamenala Helga Weisssová-Hošková: *Před námi stojí velká budova, patrně kasárny. Vedou nás do nich. „Muži nalevo, ženy dál!“ „Sbohem tati, honem, honem neslyšeli jste?“ A už mne proud lidí odnáší dál na dvůr. Samá oblouková okna a jsou tu nějakí lidé, tedy nejsme první. Samé ženy, asi ženská kasárna. Už nevydržím stát. Od pěti vzhůru, teď ta cesta, opravdu nemohu, jsem strašně ospalá a unavená. Kdyby mě alespoň nebolely nohy. „Ne, mami, nic mi není, jsem jen trochu unavená.“ Přece mamince neřeknu, že už nemohu. Může mi pomoci? Vždyť jistě, chudák, sama není o nic méně unavená než já. Ale nemuselo by to tak dlouho trvat. Ať už nás někam odvedou, kam, je jedno, jen ať si mohu sednout, třeba na zemi, jen ať už nemusím stát.*⁷⁹

Eva Roubíčková si ihned po příjezdu musela shánět ubytování: *„Celé dopoledne jsme seděly na svých kufrech, pak nás odvedli do našich nových kasáren. Tam jsme musely dlouho stát na dvoře za všeobecného rozčilení. Zmatek. Jen abychom nemusely být pohromadě se starými lidmi. Pak nás přivedly na pokoje, to znamená, že se každý mohl vrhnout na nějaký pokoj. Nakonec jsme my samy zůstaly bez pokoje. Šly jsme porotě do jednoho pokoje, ve kterém již byli nějakí lidé a ti nás vyhodili. Konečně nás dali do jiného, obrovsky velikého, studeného pokoje. Situace zoufalá, vše tam plakalo.*

Nyní jsme seděly na svých příručních zavazadlech, hádaly se o místo, zima, hlad, prostě k zoufání...Jsme zcela uzavřeny a odděleny od celého světa, nikde pomoc, nikde východisko.

*Byl to nejhorší den celé evakuace. Pak hledali velitelku pokoje, já byla vybrána a měla tak alespoň zaměstnání. Musela jsem napsat jména atd. všech a to nejhorší již bylo za námi. Kasárna jsou prastará, ráno nám povídali, že tou jsou nejmodernější kasárna s ústředním topením, teplou vodou a vším možným, a přitom ráno nikdo kasárna ani neviděl. Když bylo zatopeno, postupně jsme všichni roztály. Z Vrchlabských kasáren přišlo jídlo. Každý dostal jeden díl matrace, příjemné na spaní to není.*⁸⁰

Zvolené ukázky jsou seřazeny chronologicky, věnují se prvním okamžikům nově příchozích v táboře od jejich výstupu z vlaku až po shánění ubytování. Deníky

⁷⁹ Deníky dětí: deníky a zápisky z koncentračních táborů. Praha, 1961. s. 26-7.

⁸⁰ ROUBÍČKOVÁ, E. Terezínský deník. Praha, 2009. s. 21-22.

Egona Redlicha a Hany Posseltové-Ledererové v této kapitole použity nebyly, protože se jejich autoři tématem příjezdu do ghetta nezabývají.

3.3.2 Ubytování

K největším problémům života v ghettu patřil naprostý nedostatek místa k ubytování. Přelidněnost vedla k úplné ztrátě soukromí a k velkému nervovému vypětí vězňů. Významně také přispívala k šíření různých nemocí. Před válkou žilo v Terezíně včetně vojenské posádky asi 7500 osob. V září 1942 dosáhl počet vězňů nejvyšší úrovně, uvnitř hradeb města se tísnilo 58 491 lidí. Průměrná ubytovací plocha pro jednoho vězně tehdy činila 1,65m². Neúnosnou situaci řešila komandatura SS deportacemi na Východ. Vězni byli ubytováni v bývalých kasárnách, v obytných domech civilních obyvatel, v nově postavených dřevěných barácích, ale také v mnoha nouzových prostorech, například v kůlnách na dvorech, v částích kasemat a především v půdních prostorech různých objektů.

V kasárnách a bývalých civilních domech vězni spali nejčastěji na třípatrových kavalcích, postavených těsně vedle sebe. Lůžka byla 65 cm široká a výška mezi jednotlivými patry činila 80 cm, takže se na nich nedalo ani sedět. Přitom právě lůžko představovalo jediný obytný prostor vězně. Situaci zhoršoval i všudypřítomný hmyz, myši a krysy a nedostatek vody.⁸¹

Většina lidí se s ubohým živobytím smířila. Obtěžovala je též špína, s níž sváděli marný boj. Obtížný hmyz se zde vyskytoval v nepřestavitelném množství, dokonce i v nejlepších příbytcích byly štěnice a blechy. I když se celá budova vydezinfikovala, hmyz se zase rychle uhnízdil. Z kavalcových konstrukcí a z matrací se hmyz nedal vyhnat.⁸²

O terezínském bydlení se dočteme v zápiscích Evy Roubíčkové: *„Špína a hmyz stávají stále nesnesitelnějšími. Lidí přibývá, musíme se stále více stěsnávat a blechy, štěnice a vši se denně množí. Je prostě nemožné za těchto poměrů něco proti tomu dělat, když jeden člověk leží na druhém. Zejména na blocích, kde jsou lidé ubytováni způsobem zcela nedůstojným lidských tvorů, se množí vši všeho druhu*

---

⁸¹ BLODIG, V. *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ otázky“ 1941-1945: Průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně.* Praha, 2003. s. 55.

⁸² ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945 : tvář nuceného společenství.* Díl II.: Sociologie. Brno, 2006. s. 142-143.

*strašidelným způsobem. Teď v lednu nesmíme oficiálně ještě topit. V kasárnách se sice všude topí, avšak v blocích lidé pomalu umrzávají, zejména na půdách, kde není vůbec možnost topení. Při dvaceti stupních pod nulou byli již nalezeni umrzlí lidé. A řešení? Lidé musí být ubytováni v kasárnách, kde panují tím pádem stále stísněnější podmínky. Přírozenou reakcí na tento stav jsou další transporty do Polska, jakkoliv to zní cynicky. Ale horší než zde na půdách to v Polsku být nemůže. Více než zmrznout lidé v Polsku také nemohou.*⁸³ Pisatelka si všímá též rozdílů v životních podmínkách vězňů: *„Část lidí zde má komfortní pokoje, manželé spolu, docela přepychově zařízené, a část je namačkána v pokojích s tisíci štěnic. Někteří lidé zde ani nevědí, co dělat s veškerým jídlem, které mají, a oproti tomu se příšerně šíří tuberkulóza, měknutí kostí a anemie pro nedostatek potravin. To vše je naprosto typické pro ghetto – ty ohromné rozdíly. Ale člověk nesmí zoufat, nesmíme připustit, abychom tomu podlehl!*⁸⁴

Na nepohodlné bydlení na půdách terezínských domů upozorňuje ve svém deníku Egon Redlich: *„Chtějí umístit v Terezíně 70 000 lidí. Co bude v zimě? Nemají kamen, již dnes jsou plně obsazovány velké půdy.*

*Taková půda je v letní poledne pravé peklo. Dusno, zápach a smrad leží jako těžký mrak nad lidmi, člověku to často zaráží dech.*⁸⁵

Ubytováním se zabývá i Helga Weissová-Hošková: *„Tři dny v Terezíně. Zavazadla máme již všechna u sebe, místo jsme si uklidily, hezky zrovna nevypadá, ale lépe to nejde. Je nás 21 v docela malé místnosti. S maminkou máme 1,20 m². V noci leží lidé i na prostředku, jde-li někdo ven, musí je přeskokovat, strkáme jedna druhé nohy do obličeje. Kdo to na vlastní oči neviděl, nebude si umět nikdy představit, a snad ani my jednou nepochopíme, že se za takových podmínek dalo žít.*⁸⁶ Po přestěhování do dětského domova se také ona musela potýkat se všudypřítomným hmyzem: *„Noc, tři čtvrtě na dvě. Ach ty protivné štěnice, není možno spát. Je nás tu již jen 6, ostatní se odstěhovaly na dvůr a na chodbu. Máme rozsvíceno, ale ani to nepomáhá. Neříká se nadarmo „dotěrný jako štěnice“. Lezou po zdi, po peřinách, po těle, padají z kavalců přímo do obličeje. Dosud mi daly jakž*

⁸³ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 72.

⁸⁴ Tamtéž, s. 148-149.

⁸⁵ REDLICH, E. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem*. Brno. 1995. s. 143.

⁸⁶ *Deníky dětí: deníky a zápisky z koncentračních táborů*. Praha, 1961. s. 28.

*takž pokoj, dnes už jim z malého výběru noclehářů zachutnala zřejmě i moje krev. Už je ani nezabývám, celý stoh papíru sem na ně obětovala, rukama se jich ještě stále štítím. Závodíme, kdo jich chytí víc. Prohrávám, prozatím pouze 38. Hanka vede: 66 svých vlastních a 23 erárních, lapených na podlaze, stěnách, stolech a lavicích. Do dezinfekce zbývají ještě 3 dny.*⁸⁷

Růžena Ludvíková o terezínských ubikacích píše: „*Ubikace, to jsou špinavé vetešnické krámy přečpané hadrama, palandama a lidmi na nich. Každá osoba vlastní jen dva čtvereční metry, v těch jí, spí, vaří, vykonává veškeré domácí práce a přijímá návštěvy. Je tu několik prominentů, kteří bydlí jako lidi, ale těch je velmi málo. Jídlo by ušlo, ale je příliš jednotvárné a je ho málo. U kamínek v naší ubikaci, kde bydlí dvacet osm žen, se odehrávají stálé hádky o místo. Lidé jsou nervózní, hádají se stále, nebo jsou výstředně veselí. Nedivím se tomu. Každý to snáší jinak a někteří jsou zde již příliš dlouho.*“⁸⁸ Později uvádí: „*Vypadá to tu vše tak groteskně. Plno hluku, frekvence jako na Příkopech, každý sedí na tom svém kavalci i s hosty, vzduch je ke krájení. Jak také jinak, když v místnosti, která je asi tak velká jako moje předsíň v Sochařské ulici, je dvacet osm lidí a nejméně dvakrát tolik návštěv; manželé, přítelkyně, kamarádi – vaří se tu, některé ženy jsou nemocné. Nejvíce zde rádí „serezínka“ – to je průjem s velmi ošklivým průběhem a postižený musí slézat třeba dvacetkrát denně z kavalce a běžet na záchod, který je dost daleko přes otevřenou chodbu až na dvoře.*“⁸⁹ Stejně téma rozvíjí také v dalších záznamech: „*Každý máme jen svou palandu na ubikaci a nic víc. Na ní se odehrává všechno. V posteli se sedí i s hosty, vaří se zde, jí, čte, šije, kufry máme za hlavou a pod postelí. Šaty visí na třech hřebících v čele palandy – zkrátka byt se tu omezil na palandu. Schází tu jen záchod. Ale staré ženy tady mají i ten – nočník pod postelí. Šaty jedny na druhých namačkané. Je to opravdu div a velké péče je zapotřebí, aby ženy mohly chodit pečlivě, čistě a vkusně oblečené a pěstěné. Večer si natáčejí vlasy, potírají obličej a ruce krémem, perou, zašívají, čistí. Také se myjí, celé nahé, soukromí zde neexistuje. Jeden před druhým si myje nejintimnější části těla, jinak nelze. Stud se tu zcela odkládá a časem si každý zvykne. Sluch, ten tu též otupí,*

---

⁸⁷ *Deníky dětí: deníky a zápisky z koncentračních táborů.* Praha, 1961. s. 45.

⁸⁸ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu.* Praha, 2006. s. 26.

⁸⁹ Tamtéž, s. 40.

poněvadž člověk je skoro stále v samém řevu (s hosty je v jedné místnosti třeba 24 lidí). Zrak se nám kazí špatným osvětlením, čich je urážen různými pachy – zvláště když je chléb a zelí. Cit je stále otupován egoismem a bezohledností druhých. Kdyby si měl člověk uvědomovat všechny nepříjemnosti a všechno nepohodlí, musel by se zbláznit. Jen ta hrůza na záchodě, kde se stojí většinou fronta. První čas jsem si myslela, že se pozvracím. Zápach, špína, pomazaný, o sedění ani řeči, a k tomu ještě fronty. Ani tam člověk není sám. V umývárně, obzvláště v určité hodiny, je nabito, jeden na druhém. Špínu stříká jeden na druhého. Zadníci a nohy sousedky máš často před obličejem. Chce to nervy ze železa.“⁹⁰

Jak vězňům znepríjemňovaly život blechy a štěnice, se dočteme i v deníku Hany Posseltové-Ledererové: *„Nejhůř se žije těm, kteří bydlí v kasárnách – Hannoverských, Hamburských, Magdeburských, Vrchlabských a jiných -, protože tam to množství anonymní masy už nemá žádnou naději ani na minutu samoty a vteřiny ticha. A k tomu je sužují tisíce štěnic nalepených v hrozny, které visí z horní palandy přes střední a dolní až k zemi, takže nemohou ani spát. Vládne tam nervozita, zápach k udušení, nemoci. Není tam „kuchyň“, neexistuje vyprávění prožitých nebo vymyšlených příběhů před spaním, nikdo nepřiváží dříví nebo piliny na zahřátí. My máme v ubikaci teplo díky pilinám, které přiváží moje máma.“⁹¹*

Problémy s hmyzem zažila také Růžena Ludvíková: *„Ztratila jsem své hezké místečko v pokoji, sotva sem je získala. Musela jsem dál do tmy a do štěnic. Marek mi čistil palandu, a jak to namazal, začalo lézt sta a sta štěnic, to jsem ještě v životě neviděla. S hrůzou jsem si večer lehla, na spaní však nebylo ani pomyšlení. Štěnice mi lezly po obličejí, po ruku, zkrátka všude. Když jsem rozsvítila lampičku, zrovna se rojily a nejvíc na polštáři. Byla jsem ospalá, unavená, myslela jsem, že se rozpláču. Šla jsem ven, chodila po chodbách jako mnoho dalších žen. Všechny jsme nařikaly na štěnice, o blechách ani nemluvě. Většina žen spí na dvoře. Druhý den mi marek vynesl prkna ven (kolem dokola jsou lavice pro fotbalové diváky), udělal mi ještě jednu lavičku a já jsem si tam ustlala.“⁹²*

---

⁹⁰ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu*. Praha, 2006. s. 107.

⁹¹ POSSELTOVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já: terezínský deník*. Praha, 1997. s. 27-28.

⁹² LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu*. Praha, 2006. s. 104.

Ubytování v Terezíně kritizují ve svých denících všichni vybraní autoři. Problematické ubytování trápilo všechny obyvatele tábora. Uvedené citace shodně líčí terezínské ubikace jako špinavé, plné hmyzu a přeplněné.

3.3.3 Strava

Strava v Terezíně byla mnohem horší než normální jídlo v káznicích a znatelně méně hodnotná než jídlo podávané v německých koncentračních táborech na západ od polské hranice.⁹³

V knize *Máma a já* autorka poukazuje na jednotvárnost stravy: „*Dostáváme tady pravidelně jídlo – Linsensuppe čili „linzovku“, brambory, 2 krajíce chleba a teplou špinu zvanou čaj; občas tři studené kynuté knedlíky a jednou za týden 2dkg margarínu. Je to málo, ale zcela určitě víc než v jiných koncentračních táborech.*“⁹⁴

Růžena Ludvíková si o každodenním shánění stravy poznamenala: „*Stojíme na chodbě ve frontě a u okénka se v prvním a v druhém poschodí vydávají obědy na „eskarty“, které se vydávají jednou měsíčně. Teď varí nejčastěji kroupy, kterým říkám šedý hnus. Svátečním obědem Terezína je buchta s omáčkou či krémem. Někdy je knedlík s omáčkou nebo kolečkem salámu či „porcí“ masa. Když to v jedenáct sním, mám ve dvanáct hlad. Polévka je vždy prázdná. Jen večer bývá polévka bramborová.*“⁹⁵

Méně jídla dostávali lidé, kteří nepracovali, těch bylo například v létě 1943 asi 30%, většinou žili v trvalé bídě. I strava pro děti (asi 8%) byla špatná, ale díky různým přísadkám netrpěly tak krutým hladem. Asi 12% lidí dostávalo stravu pro těžce pracující a celkově vyšší příděly, záleželo především na druhu zaměstnání, které vykonávali.⁹⁶

---

⁹³ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II.: Sociologie. Brno, 2006. s. 176.

⁹⁴ POSSELOVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já: terezínský deník*. Praha, 1997. s. 29.

⁹⁵ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu*. Praha, 2006. s. 40-41.

⁹⁶ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II.: Sociologie. Brno, 2006. s. 177.

Eva Roubíčková ve svém deníku píše: „*Dosud jsme pracovali týdně čtyřicet osm hodin, za to jsme dostali osminu chleba navíc. Od příštího týdne budeme pracovat devět a půl hodiny denně. Jsem ráda, alespoň bude více chleba.*“⁹⁷

Nejdůležitějším zdrojem pomoci byly poštovní balíky s nejrůznějšími potravinami, které do ghetta přicházely v malém počtu od podzimu 1942 a nakonec ve značném množství v roce 1944. Nejlépe byli zásobeni Dánové, těm balíky posílal dánský a švédský Červený kříž. Obsah balíků sloužil k výměnným obchodům a k podplácení. Ne všichni lidé ale balíky dostávali. Někteří trpěli absolutním nedostatkem jídla, často ho sháněli i v odpadcích. Bída je nutila chodit od pokoje k pokoji, aby si vyžebraли trochu polévky a chleba. Naopak jiní lidé, jak tvrdí Adler, si nashromáždili takové zásoby, že si trvale vařili vlastní jídla a táborovou stravu používali jen jako základ svého jídelníčku.⁹⁸

Egon Redlich si tohoto kontrastu všiml a do svého zápisníku si poznamenal: „*Půjdeš-li tam, kde se vydává jídlo, uvidíš vždy stejnou věc: lidé tě prosí o polévku. Polévku, která je jen teplou vodou; člověk, který dostává balíky, tuto polévku nebere.*“⁹⁹

Kriminální nebo přinejmenším ilegální „přilepšení“ probíhala ve velkém rozsahu prostřednictvím krádeží a zpronevěry společného majetku, zatímco soukromý majetek byl zcizován mnohem méně.¹⁰⁰

„Šlojzováním“ sobě a své rodině přilepšovala například Eva Roubíčková: „*Další výhodou je šlojzování. Živím jím toho času celou rodinu, tj. sedm osob, a to je ze Štábní zahrady. Budu-li to později vypravovat, tak mi nikdo nebude věřit, jak denně vypadáme v poledne a večer. Jsem na to vybavena velkou podprsenkou, trenýrkami, na gumu a širokou sukni, ostatní mají zase kalhoty, punčochy a gumové holínky. Tam nacpeme, co je jen možné. Nyní jsou to rajčata, papriky, jablka, hrušky,*

---

⁹⁷ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 44.

⁹⁸ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II.: Sociologie. Brno, 2006. s. 180.

⁹⁹ REDLICH, E. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem*. Brno. 1995. s. 195.

¹⁰⁰ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II.: Sociologie. Brno, 2006. s. 181.

mrkve a kapusta. V posledních dnech jsem objevila záhon s brambory a šlojzuji je také.“¹⁰¹

O terezínském stravování se píše ve všech zpracovávaných denících. Použité ukázky svědčí o tom, že potrava, kterou lidé dostávali každý den, byla zcela nedostačující, a také že „šlojzování“ bylo pro některé vězně nejčastějším způsobem, jak si opatřit více potravy. Ze všech úryvků vyplývá základní důležitost tohoto tématu pro přežití.

3.3.4 Nemoci a umírání

Nemoci byly v Terezíně způsobeny především špatnými hygienickými podmínkami, přelidněností a jednotvárnou či nedostatečnou stravou. Nejčastějším onemocněním byl břišní tyfus, ten se v táboře objevil již v roce 1942. Vězni byli ohrožováni především tyfovými epidemiemi, ale i původně dětskými nemocemi (spála, spalničky, příušnice, zarděnky),¹⁰² encefalitidou¹⁰³, tuberkulózou¹⁰⁴ či infekční žloutenkou¹⁰⁵.

V deníku Evy Roubíčkové je vylíčen těžký život lidí nemocných úplavicí: *„Situace zde se sice lepší, pokud se týče svobody a stravy, ale nikdo se nesmí podívat na blokové domy s jejich špínou, kde leží jeden nemocný úplavicí na druhém, kde mrtvolky a ti, kteří jsou téměř mrtvolami, leží po celé dny stlačeni vedle sebe, kde matrace se rozkládají vlhkostí a nemohou být vyměněny, takže pod nimi se nacházejí červi. To vše by mělo být filmováno a posláno do ciziny! To si nikdo nemůže ani představit.*“¹⁰⁶ Všimla si rovněž dalšího nebezpečného onemocnění: *„Encefalitida je zde novou chorobou. V normálním životě se prý vyskytuje jen velice zřídka, je to vlastně mozková choroba a má obvykle těžké následky. Máme tu doposud pouze lehké případy, nemocní dlouho spí, mají zvýšené teploty, bolesti hlavy a poruchy rovnováhy. Kromě toho je ještě mnoho dalších příznaků, je zjizitelná také dle očí. Zneklidňující je pouze značné rozšíření této choroby v Terezíně. Zejména*

---

¹⁰¹ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 97-98.

¹⁰² ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II.: Sociologie. Brno, 2006. s. 342.

¹⁰³ Tamtéž, s. 362.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 363-364.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 364.

¹⁰⁶ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 53.

*v domovech mládeže je mnoho případů, mají tam již celé pokoje. Tato nemoc musí být velice nakažlivá, není však známo čím. Nemoc samotná není těžká, horší jsou recidivy, které následují často dvakrát až třikrát.*¹⁰⁷

Zpráva o tyfové epidemii v Terezíně se zachovala z poznámek Helgy Weissové-Hoškové: *„Tyfus řádil strašně celým Terezínem. Nemocnice i marodky byly přeplněny. Vyprázdnili celý dům a udělali z něho tyfové oddělení. Všude je vidět tabulky „Achtung“ Tyfus“. U všech vodovodů a pump „Nie vergessen Hände waschen“ – skoro nikdy však neteče voda.*¹⁰⁸

Kvůli nemoci se Hana Posseltová-Ledererová dostala do terezínské nemocnice, vše, co tu viděla, si zaznamenala do svého deníku: *„Rozhlížím se po sále. Říkám si, že na první pohled to tu vypadá jako jinde v nemocnici. Je to ale omyl. Nejsou tu černé tabulky, na nichž je v normální nemocnici křídou napsané jméno pacienta, nejsou tu noční stolky, jen málokdo má vedle sebe hrubě sbitou stoličku, většina nemá nic. Ta stolička je ale vratká, každou chvíli se převrhne. Podlaha tmavá. Klenutý strop je bílý, ostatní stěny sálu žluté. Velká obdélníková okna jsou rozdělena na pět menších obdélníků. Stojí tu třiadvacet postelí, deset bílých s drátěnkou na pravé straně, deset černých bez drátěnky na levé straně, tři uprostřed uličky. To jsou takzvané „notbelágy“ – nouzová lůžka. Překázejí lékařům, sestřám, pacientům, „puckoloně“ čili úklidové četě, ale nedá se nic dělat, jinam se už postele nevešly. Matrace jsou tvrdé, jsme celé obolavělé, jako bychom ležely na prkně.*

Jídlo nosí setry v kbelících. Jsou to většinou bledé dívky, na hlavě mají čepeček z ručníku nebo jiné látky. Všechny mají bílou zástěrku. (Kde si ji asi opatřily?) Některá sestra mluví česky, jiná německy a česky nerozumí ani slovo. Jak by se mohla v Berlíně naučit česky?

To jsou ale jen formální rozdíly proti ostatním nemocnicím. Hlavní rozdíly tkví úplně v něčem jiném: nejsou tu léky, injekční stříkačky jsou staré a poškozené, tupé, sterilizační prostředky minimální. Kastrol, v němž se vaří voda na špatně hořících kamnech, je jediná nádoba na vyvařování nástrojů – nůžek, injekčních jehel atd. Někdy chybí obvaz, jindy náplast, většinou obojí. Všechno tu hnisá, prostředí

---

¹⁰⁷ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 128-129.

¹⁰⁸ *Deníky dětí: deníky a zápisky z koncentračních táborů*. Praha, 1961. s. 35.

není sterilní. Vyskytují se zde bacily známé i neznámé, úplně nové, bůhví odkud sem zavlečené.

*Pacienti jsou podvyživení, nikdo jim víc jídla a vitamínů nemůže dát. Myslím, že v téhle nemocnici neexistují oddělení pro různé choroby, že tu je všechno pohromadě – žloutenka, tyfus, paratyfus, spála, záškrť, záněť mozkových blan a jiné. S některými zdejšími nemocemi se prý lékaři ve své dlouholeté praxi dosud nesetkali. Nebezpečí hrozí také ze strašných průjmů, únavy, slabosti, vyčerpání a ustavičně zvýšených teplot.*¹⁰⁹

V důsledku fyzických a psychických útrap a epidemií různých nemocí zahynulo v ghettu 33 818 lidí. Do tohoto čísla nejsou zahrnuty oběti od 20. dubna 1945, kdy do Terezína přijížděly evakuační transporty, ve kterých byla úmrtnost vysoká.

V části bývalých pevnostních kasemat vznikla Ústřední márnice, kam byli mrtví sváženi a připravováni na pohřeb. Ve vedlejších částech kasemat se nacházely dvě pohřební místnosti, kde se konala poslední rozloučení se zesnulými. Obřady se konaly hromadně několikrát denně. V jedné místnosti se konaly obřady v židovském ritu, ve druhé obřady křesťanské.

Pohřbívalo se na Židovském hřbitově v Bohušovické kotlině za městem, a to nejprve do jednotlivých hrobů, později do hrobů hromadných. Pozůstalí mohli zemřelého doprovodit jen k hranicím ghetta. Stoupající úmrtnost vedla k vystavění krematoria, jehož čtyři spalovací pece byly postupně uváděny do provozu od 7. září 1942.

Popel zemřelých byl kladen nejprve do uren dřevěných, brzy je ale vystřídaly urny papírové, vyráběné v kartonážní dílně ghetta. Urny s popelem se pak ukládaly do vězňům nepřístupného Kolumbária, zřízeného naproti Ústřední márnici. S blížícím se koncem války se nacisté snažili své zločiny zahltit. Popel mnoha obětí proto musel z tábora zmizet. V listopadu 1944 byl zčásti vysypán do Ohře, zčásti zakopán do jámy v nedalekých Litoměřicích.¹¹⁰

---

¹⁰⁹ POSSELTOVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já: terezínský deník*. Praha, 1997. s. 36-37.

¹¹⁰ BLODIG, V. *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ otázky“ 1941-1945: Průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně*. Praha, 2003. s. 63.

O smrti a pohřbívání vypráví část deníku Růženy Ludvíkové: „*Hřbitov je už přeplněný, proto za městem zřídili krematorium. Denně tu umírá hodně lidí, hlavně starých, protože se tu o ně nikdo nestará, ubytování mají příšerné, léky nejsou a pokud jsou, dávají se jen mladým.*“¹¹¹ Také popisuje, jak vypadá terezínský pohřeb: „*Byly jsme na pohřbu. Můj bože, to byl pohřeb! Několik kroků za ghettem stojí kůlna, v té leží na zemi v obyčejných nenatřených bednách, které se při nesení rozebírají, mrtví. Bedny jsou přikryty černou látkou s hebrejskými nápisy. Uprostřed u stěny stojí jakýsi oltář, také jen pokrytý černou látkou. Pohřbů se koná najednou asi dvacet pět. U každé bedny je číslo mrtvého. Pak přijdou dva rabíni v civilu, sundají si klobouky a nasadí si sametové jarmulky, zpěvavě se hebrejsky modlí, následně čtou jména zemřelých, to trvá asi tak pět minut, pak přijdou nosiči a odnášejí bedny na valník tažený dvěma koňmi, následují je rabíni a pozůstali jen několik kroků – a dál se už nesmí, to už je za ghettem. Všichni se vracejí ještě na pět minut modlitby do kůlny a je konec. Konec několika bídných životů.*“¹¹²

Nemoci a smrt byly v Terezíně na denním pořádku. Výše uvedené záznamy jsou věnovány nejen nemocím, které se v táboře objevovaly, ale i nemocnicím a pohřbům. Velmi zajímavý je popis terezínské nemocnice z deníku Hany Posseltové-Ledererové. Pozoruhodné je též svědectví Růženy Ludvíkové o průběhu pohřbů v Terezíně. Ze poznámek na toto téma vyplývá, že každá nemoc byla v ghettu chápána jako vysoké riziko smrti.

3.3.5 Staří lidé

Životní podmínky starých lidí byly otřesné. Ještě více než ostatní vězni trpěli nedostatečnou hygienou a nedostupností lékařské péče. Protože nepracovali, dostávali malé příděly potravin a strádali hladem.

Nejvíce starých Židů pocházelo z Německa a Rakouska. Bylo pro ně obtížné se o sebe postarat, navíc – oproti těm z Protektorátu – neměli v táboře žádné známé či příbuzné. Staří lidé z Německa přijeli do Terezína s příslibem doživotního důstojného ubytování a zabezpečení lékařské a jiné péče. To, co v Terezíně po

---

¹¹¹ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu.* Praha, 2006. s. 63.

¹¹² Tamtéž, s. 64.

příjezdu zažili a viděli, jimi hluboce otřásl. Jejich úmrtnost byla vysoká a často byli deportováni do vyhlazovacích míst na Východě.¹¹³

Záznamy Evy Roubíčkové vypovídají o bídě starých Němců: „*Němci jsou zde k smrti nešťastní, staří lidé jsou zde zcela sami, mají příšerný hlad, a my, kteří se zde již jakžtakž vžili, musíme pryč. Bída těchto starých Němců je nepředstavitelná. Jdou celý den od pokoje na pokoj a žebrají o kousek chleba. Jiní prodávají své poslední boty, šatstvo nebo prádlo.*“¹¹⁴

Egon Redlich si poznamenal: „*Náhodou jsem navštívil nemocniční místnost starců. Zápach v pokoji byl strašný. Nemocní dělají své potřeby do postelí, práce ošetřovatelů tam není lehká. Ošetřovatelé starých pacientů nesmějí mít odpor a pocit ošklivosti vůči nemocným. Opravdu, není to lehká práce.*“¹¹⁵

Hana Posseltová-Ledererová o situaci těchto lidí píše: „*Staří lidé jsou tady nejubožejší. Všechno je pro ně daleko těžší – chození na latrínu, hledání vší, štěnic, blech, hlad, nemoc, samota v davu, prostě všechno.*“

Jak jsou ubozí, když při vydávání té šlichty, které se tady říká jídlo, nastavují své prapodivné misky, podobající se lavůrkům, a hned všechno hltají, sotva jim to nalijí! Nestačí jim to, navíc si nedovedou nic opatřit, nikdo jim balíky neposílá (většinou doma už nikoho nemají), a proto je jejich vyhladovělá těla nutí dělat věci jich nedůstojné; prohrabávají hnijící odpadky, hledají kousky brambor a vypáleného koksu. Mají hlad a mrznou.“¹¹⁶

Na transporty starých vězňů reaguje Helga Weisssová- Hošková: „*Altertransporty. Deset tisíc nemocných, chromých, umírajících, všichni nad 65 let.(...) Altertransporty, mladí se nesmí hlásit dobrovolně. Děti musí nechat odejet své staré rodiče a nemohou ji pomoci. Proč posílají pryč tyhle bezbranné lidi? Chtějí-li se zbavit nás, mladých, to ještě chápu, snad se nás bojí, nechtějí, aby se rodily další židovské děti. Ale čím jsou jim nebezpeční tihleti? Když již museli sem do Terezína, což to nestačí, nemohou je zde nechat v klidu zemřít? Vždyť vskutku nic*“

¹¹³ BLODIG, V. *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ otázky“ 1941-1945: Průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně.* Praha, 2003. s. 89.

¹¹⁴ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník.* Praha, 2009. s. 106.

¹¹⁵ REDLICH, E. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem.* Brno. 1995. s. 165.

¹¹⁶ POSSELTOVÁ, H. *Máma a já: terezínský deník.* Praha, 1997. s. 45.

jiného ty staré lidi nečeká. Polovina umírá už ve šlojskách a ve vlaku. “ Rovněž líčí, jak odvázejí staré lidi, kteří nemohou chodit, na nádraží v pohřebních vozech: „Denně jsme je potkávali u kuchyní, o berlich, slepé, s mističkou v ruce, prosící o trochu kávy, polévky, vyškrabující nemyté necky a sudy od jídla anebo přehrabující se v hromadách shnilých brambor, slupek a odpadků. Ano, jsou to oni, vyhublí, hladoví, zubožení, oni, živí na pohřebních vozech. Kolik jich dojede, kolik se jich vrátí? Všechny umrlčí vozy jsou v provozu. Poprvé vozí živý náklad a přece se k němu hodí lépe než cokoliv jiného. Kam až dojedou ty trosky lidí, kde budou pohozena jejich těla? Nikdo nad nimi nezapláče, nikdo je nepolituje. “¹¹⁷

O starých obyvatelích terezínského ghetta píší všichni zvolení autoři, nejvíce informací o nich podává Hana Posseltová-Ledererová. Z deníku Helgy Weissové-Hoškové se dovídáme, jak vypadaly tzv. *Altertransporty*. Stáří, ctěné v normálně fungující společnosti, bylo v ghettu spíše chápáno jako nedůstojná forma umírání.

3.3.6 Děti

První děti přijely do Terezína již v prosinci 1941. Zpočátku byly umístěny s rodiči, děvčata a chlapci do 12 let u matek, starší chlapci u otců. Ve všech mužských kasárnách byly ihned zřízeny zvláštní místnosti pro chlapce do 16 let, později pro děti obou pohlaví v Podmokelských kasárnách. V únoru 1942 vznikl první dívčí domov v Hamburských a Drážďanských kasárnách. Z těchto pokojů se vyvinuly první domovy mládeže, které byly v létě 1942 umístěny do vlastních budov. Personál tvořili dobrovolníci, odborníků bylo mezi nimi málo. Většinou se jednalo o mladé lidi. Opatrovníci žili s dětmi společně.¹¹⁸

Dětské domovy zabíraly 13 budov. V každé bydlelo 200 až 300 dětí, v jedné místnosti jich bylo patnáct až čtyřicet. Každá místnost byla považována za samostatný dětský domov, který měl své vychovatele a vedoucí.¹¹⁹

Vyučování dětí bylo kvůli vnějším okolnostem velmi obtížné. Pro děti do 7 let byly určeny mateřské školky.¹²⁰ Do denních domovů chodily děti do 14 let, které

---

¹¹⁷ *Deníky dětí: deníky a zápisky z koncentračních táborů*. Praha, 1961. s. 36-37.

¹¹⁸ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II.: Sociologie. Brno, 2006. s. 417.

¹¹⁹ MAKAROVA, E. *Pevnost nad propastí - já, děcko bloudící?: děti a učitelé v terezínském ghettu 1941-1945*. Praha, 2009. s. 25.

bydlely u rodičů, docházely do nich každý den. Od 14 let podléhaly pracovní povinnosti. Celkem prošlo Terezínem asi 8 200 dětí ve věku do 15 let. Zpočátku bylo možné před transporty chránit děti do 12 let, postupně se věková hranice snižovala, v říjnu 1944 byla dokonce deportována už i nemluvňata.¹²¹ O této skutečnosti podává svědectví Egon Redlich ve svých zápiscích z 9. ledna 1943: „*Umírají nám již zde děti. Poslat malé dítě do Polska znamená poslat je na smrt. Před rokem byla věková hranice 12 let. Dnes 3 roky.*“¹²²

Egon Redlich se jako vedoucí Oddělení péče o děti a mládež zabýval otázkou jejich výchovy a vzdělávání: „*Velký diskuse o »židovských« formách ve výchově dětí. Mnozí vychovatelé, asimilanti nebo lhostejní lidé se stavějí proti hebrejské výchově. Pokoušeli jsme se například zavést u malých dětí ranní modlitby. Mnozí jsou proti tomu – je to podle jejich názoru velmi »reakční«.*“¹²³

I když bylo vyučování dětí z počátku zakázáno, někdy se tajně uskutečňovalo. Podporována byla i literární a umělecká tvorba dětí. Jejich díla byla prezentována především na stránkách časopisů, z nichž nejznámější byl „Vedem“, vydávaný chlapci z objektu L 417. Hrána byla i dětská opera Brundibár.¹²⁴

Zážitky z dětského domova si zaznamenala Helga Weisssová-Hošková: „*Už bych se odsud nestěhovala, ani kdybych mohla. Máme tu báječný kolektiv. Společně se učíme pod vedením „betreurek“ češtinu, zeměpis, dějepis, matiku. Vždyť je nám 13 let a máme všechny jen obecnou školu. Co z nás bude po válce? Večer obvykle čteme. Když jsme balili svá 50kilová zavazadla, na knihy moc místa nebylo. Zato vzal každý tu nejhodnotnější. Přečetly jsme společně Čapkovu První partu a Hugovy Bídničky.*“¹²⁵

---

¹²⁰ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II.: Sociologie. Brno, 2006. s. 418.

¹²¹ Tamtéž, s. 419.

¹²² REDLICH, E. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem*. Brno, 1995. s. 170.

¹²³ Tamtéž, s. 151.

¹²⁴ BLODIG, V. *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ otázky“ 1941-1945: Průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně*. Praha, 2003. s. 91.

¹²⁵ *Deníky dětí: deníky a zápisky z koncentračních táborů*. Praha, 1961. s. 33.

Jak vypadal život terezínských dětí, píše Hana Posseltová-Ledererová: „Dověděla jsem se, že jsou v takzvaných „dětských domovech“ a v „domovech mládeže“ čili v „kinderheimech“ a v „jugendheimech“. Nejsou tam se svými rodiči.

Dověděla jsem se, že vyučování je tam zakázané.

Naštěstí jsou jejich vychovatelé – jak se dovidám – odvážní, skvělí, většinou mladí lidé, kteří nedbají na nacistický zvrhlý zákaz vyučovat děti a tajně a pravidelně je učí číst, psát, počítat i jiné věci.

Hlasitě jim předčítají z knih, děti je tiše, napjatě poslouchají, všechno vnímají, všechno si pamatují. Vyprávějí jim, recitují, učí je přednášet, zpívat. Cvičí s nimi, učí je tančit. Nalézají pro ně různé zábavy. A také pro ně dramatinují dětské příběhy. Zpestřují své tajné vyučování všemožným způsobem. Jsou neobyčejně vynalézaví. Jsou to prý rození učitelé. A děti prý jsou pozorné, nadšené, podvědomě asi chápou, jak je to pro ně důležité, jak velké to je, co to pro ně znamená. Vyspívají v těch nenormálních podmínkách rychleji než doma.“¹²⁶ Získala také informace o aktivitách terezínských dětí: „Doividám se od něho, že v Terezíně se pravidelně „vydává“ v dětském domově v L 417 časopis Vedem, že vychovatelem tam je profesor Eisinger, že Leo Demmer (jeho milou, Evu Kleisnerovou, znám z Boleslavi) je správcem toho „kinderheimu“, že je Demmer fajn, že předsedou chlapecké samosprávy je Walter Roth, že děti nacvičují dětskou operu Brundibár o zlém flašinetáři a že tu operu napsal Hans Krása, studuje ji s dětmi Rafael Schächter a scénu dělají Rudolf Freudenberg a František Zelenka. Zkoušky jsou prý dost otravné, na půdě je špína a dusno, ale nakonec to asi bude hezké. Možná, že se to povede.“¹²⁷

Na zavedení povinné školní docházky reaguje ve svých zápiscích z března 1944 Eva Roubíčková: „Dále byla zavedena povinná školní docházka pro všechny děti od šesti do čtrnácti let. To je to nejlepší, co vůbec mohli udělat. Má to veliký význam pro všechny Židy. Byli bychom se stali přímo národem zločinců, kdyby mládež i nadále vyrůstala beze škol, s přímou výchovou ke šlojzování. Nyní to snad bude lepší. Dosud bylo přísně zakázáno vyučovat děti a bohužel tento zákaz byl dodržován. Teď najednou smějí také děti přicházet na svět a potraty jsou trestné.“¹²⁸

---

¹²⁶ POSSELTOVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já: terezínský deník*. Praha, 1997. s. 49-50.

¹²⁷ Tamtéž, s. 55-56.

¹²⁸ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 138.

Výše uvedené citace líčí život terezínských dětí z několika perspektiv, a to z pohledu dítěte, dospělého i pedagoga. Zabývají se jejich vzděláváním, zábavou a bydlením. Všechna tato témata probírá ve svých poznámkách Hana Posseltová-Ledererová. Velmi přínosné svědectví o výuce v dětských domovech podává Helga Weissová-Hošková. Všechny deníky jednoznačně dokládají enormní význam vzdělávání pro eventuální budoucnost dětí.

3.3.7 Práce

Práci vězňům přidělovala Ústředna práce. Zprvu ji vedl dr. Oesterreicher, po jeho deportaci na podzim 1944 se do čela oddělení dostal dr. Weinberger. Každý schopný a zdravý „obyvatel ghetta“, lhostejno zda muž či žena, ve věku od 16 do 60 let podléhal bezpodmínečně pracovní povinnosti, ve věku 14 až 65 let podmíněně, ale i starší osoby mohly podle možnosti pracovat. Od pracovní povinnosti byli osvobozeni tělesně nezpůsobilí a prominenti. Ostatní, jakmile opustili „schleuse“, nastupovali do práce. Zpočátku měl nově příchozí pracovat v setnině, v tzv. pohyblivém (mobilním) nasazení.¹²⁹ Většina lidí se snažila co nejdříve získat trvalé místo.¹³⁰ Na práce se vyjíždělo i za hranice Terezína.¹³¹

Několik mužů bylo nasazeno do kladenských dolů, tuto událost si zaznamenala Eva Roubíčková: „*Již podruhé je dvě stě mužů povoláno k práci v dolech na Kladně. Všichni jim závidějí, budou se jistě mít lépe, volnější život a více jídla, ačkoliv od prvních nepřišly vůbec žádné zprávy.*“¹³²

Ze zaměstnání, kde se pracovalo s potravinami, si lidé mnoho slibovali. Eva Roubíčková píše: „*Maminka převzala dozor nad škrábáním brambor. Je to velmi těžká práce, ale dost si od ní slibujeme. Dostane se lépe k bramborům a bude mít spojení ke kuchyni. Doufejme, že to vyjde. V poledne a večer chodí pro jídlo starých dam. Má hrozně mnoho práce. Zda ti za to stojí?*“¹³³ Autorka deníku se při pasení

---

¹²⁹ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945 : tvář nuceného společenství*. Díl II.: Sociologie. Brno, 2006. s. 192.

¹³⁰ Tamtéž, s. 193.

¹³¹ ZEMANOVÁ, P. Terezínská pracovní komanda vnějšího nasazení. In *Terezínské studie a dokumenty: 2001*. Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová, Eva Lorencová. 1. Praha, 2001. s. 51-77.

¹³² ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 36.

¹³³ Tamtéž, s. 42.

zvířat dostala za hranice ghetta, kde mohla načerpat trochu sil: „*Sedím na balvanu na louce uprostřed zeleně. Předě mnou jsou Litoměřice, bude božský klid, jen kukačka volá a ptáčci štěbetají. Z Terezína, jeho špíny, hladu a hrozných poměrů není noc vidět. Je to, jako kdyby vůbec neexistoval. Zde je svoboda, vzduch, vše je čisté, a přece je to vzdáleno jen asi dvacet minut od ghetta. Jsem tak vděčná, že zde mohu být. Je to nejlepší práce, kterou je možné v Terezíně mít. Nikdo v celém ghettu se nemá tak dobře jako my. Chodíme ráno v sedm hodin mimo obvod města a vracíme se v pět hodin odpoledne do Terezína. Kolem nás teče Ohře, můžeme zde dokonce prát prádlo a sušit je na slunci.*“¹³⁴ Z deníku Evy Roubíčkové se dozvídáme, jak obtížná byla v zimních měsících práce na zahradě: „*V práci mrzne až hrůza. Ráno je nyní již vždy mráz, musíme kopat, země je zmrzlá a chodíme někdy do jedné nevytápěné místnosti, kde se můžeme, sice jen navzájem, ale přece ohřát. Také se šlojzováním je to nyní obtížné. Jsme napolo zmrzlí a máme si ještě vzít na tělo ledový špenát nebo kapustu, přičemž nám kousky ledu pomalu roztávají na těle. Bohužel musíme využít tuto poslední příležitost, když ještě něco je. My alespoň přijdeme domů do vytopené místnosti, kdežto mnohá děvčata, který bydlí na půdě, to mají doma ještě studenější. Topení je sice přísně zakázáno, avšak u nás se topí každý den. Nějaká prkna či dříví si vždy přineseme.*“¹³⁵

Haně Posseltové-Ledererové a její matce byla přidělena pro ženu netypická zaměstnání: „*Naše terezínská nečinnost skončila. Je nám přidělena práce. Kdo nám ji přidělil, nevíme. Máma začala pracovat v tzv. dřevařské skupině- Holzgruppe, jejímž úkolem je rozvážet dříví. Skupina děvčat s mou mámou v čele rozváží dlouhé klády na pohřebním voze, který musejí samy tahat. Odkud, kam a za jakým cílem to dřevo vozí, mi dosud není jasné. Jim také ne. Jejich činnost patří asi k těm mnoha činnostem, kterým se tady říká „als ob“ – „jakoby“. Dělá se, jako by to byla činnost velenutná, přitom se ví, že neslouží k ničemu.*

Já pracuji v truhlářské dílně. Mám dopolední, odpolední, noční směny. Vyrábíme postele, rakve, poličky.“¹³⁶

Hana vyzkoušela za svůj pobyt v Terezíně i jiné zaměstnání: „*Celé terezínské náměstí se teď proměnilo ve velikánskou dílnu pod ohromnou plachtou; vypadá to*

¹³⁴ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 82-83.

¹³⁵ Tamtéž, s. 113.

¹³⁶ POSSELTOVÁ, H. *Máma a já: terezínský deník*. Praha, 1997. s. 27.

*jako obrovský stan. Pod plachtou se začaly stloukat bedýnky na rozmrazovací přístroje. Nahnali tam mladé svobodné lidi, protože to je namáhavá, monotónní práce. Nahnali tam i mne. Moje práce v truhlářské dílně skončila. Do bedýnek se kladou rozmrazovací přístroje pro nacistickou armádu a pak se ty bedýnky zatloukají hřebíky. Pracovat se musí rychle, kontrola SS je tu častější než jinde.*¹³⁷

Růžena Ludvíková byla vybrána na štípání slídy: *„Myslím, že těch baráků je sedm a v každém tak tři sta žen. Každá žena sedí na stoličce bez opěradla a nad hlavou má modrou žárovku. Přesně se zasedne, dostane se velká dřevěná krabice, která má uvnitř čtyři malé dřevěné krabičky na různé velikosti „glymru“. „Glymr“ je slída, která se na prkénku rozřezává tenkým nožikem, vypadajícím jako pilník, na úplně tenounké plátky. Je to lehká práce, ale pro trestance. To sezení osm hodin bez opěradel je velmi úmorné, oči řezou, celé tělo bolí a hodiny se vlečou donekonečna. Má-li člověk příjemné sousedky, může se bavit, ale co se má celých osm hodin povídat. Záchody v barácích jsou bez dveří.*¹³⁸

Ze zvolených ukázek je patrné, že se lidé v Terezíně museli uplatnit v zaměstnáních, k jejichž vykonávání většinou neměli potřebnou kvalifikaci. Egon Redlich, který v táboře patřil k tzv. privilegovaným¹³⁹, byl povinnosti manuální práce zbaven. Ostatní pamětníci s tímto druhem zaměstnání zkušenost měli.

3.3.8 Rodina a přátelé

Psychickou podporu hledali terezínští vězni u své rodiny a přátel.¹⁴⁰

Růžena Ludvíková čerpala sílu s přátelství s Markem, s mužem, se kterým se seznámila při transportu do Terezína: *„Ani už nevím, kdy přesně mi Marek řekl, že mě má rád, abych se stala jeho ženou a později také matkou jeho Hanky. V Praze by mě to asi překvapilo, zde mě to ani neudivilo. Ví, že mám ráda Pepu, že k němu patřím a zase se k němu vrátí; nijak sem se tím netajila, ale on mě má rád, velmi rád. Také ho mám moc ráda, je tak dobrý, mám ho však ráda jinak než Pepu. To vím.*

¹³⁷ POSSELTOVÁ, H. *Máma a já: terezínský deník*. Praha, 1997. s. 40.

¹³⁸ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu*. Praha, 2006. s. 126-127.

¹³⁹ HYNDRÁKOVÁ, A., KREJČOVÁ, H. SVOBODOVÁ, J. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-45)*. Praha, 1996, s. 35-39.

¹⁴⁰ ADLER, H. G. *Terezín 1941-194 : tvář nuceného společenství*. Díl III: Psychologie. Brno, 2007. s. 62.

*Stejně jako vím, že nebudu nikdy moci žít bez Pepy a zde je mi nemožno žít bez Marka. Je se mnou denně, každý večer do tři čtvrtě na osm, každou volnou chvíli. Chodíme spolu na procházky na baštu, kde jsou kolem vidět samé hory a člověk by se tam nejraději rozběhl. Potřebuji Markovu péči a lásku, jinak bych zde byla opuštěná, třebaže tu mám Waltra. Bratr však na mne nemá moc času, ostatně naše povahy se dobře nesnášejí, stále se mu na mne cosi nezamlouvá. Pepa mne tolik rozmazlil, že nemohu žít bez něčí péče, navíc Marek mě též potřebuje, je právě tak nešťasten jako já.*¹⁴¹ Přátelství s Markem trvalo až do jeho deportace do Osvětimi v říjnu 1944: *„Právě přišel Marek. Právě včas, jako vždy, zase jsem začínala bláznit, plakat a propadat beznaději. Jsou to stavy, které se nedají popsat. Věřím už, že mi Marka poslal sám Bůh. Přichází vždy včas a dodá mi sílu – nebýt jeho, jistě bych už propadla zoufalství.*¹⁴²

Eva Roubíčková nacházela jedinou oporu ve své matce: *„Maminka je jediná, na koho se vždy mohu spolehnout, jediný pevný bod, který se nikdy nepohne a která zůstane vždy stejně milá.*

*V práci si děvčata hledí jen svého prospěchu, každá se snaží využívat druhou a má radost, když ta druhá musí pracovat více než ona.*¹⁴³

Pevný vztah Hany Posseltové-Ledererové s její matkou jim oběma pomohl přežít válku: *„Mámin úsměv vždycky odkáže zadržet mé slzy, rozhýbat mou nehybnost, zeslabit mou touhu a neproбудit se. Jsem šťastná, že mohu psát do notýsku, teď už je pro mě nejen symbolem záchrany rozumu, teď můj rozum skutečně zachraňuje. Když cítím, že tu tíhu křivd už neunesu, začnu psát.*¹⁴⁴

Záznamy, v nichž je oceněna psychická podpora ze strany rodiny či přátel, jsou typické pro pisatelky ženského pohlaví. Egon Redlich o této skutečnosti ve svém deníku nic nepíše, i když pro něj jeho manželka a syn určitě mnoho znamenali. Ve svých zápiscích se Helga Weissová-Hošková tomuto tématu také přímo nevěnuje, ale lze z nich vyčíst, že pro ni rodiče byli velmi důležití a měla s nimi dobrý vztah.

---

¹⁴¹ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu.* Praha, 2006. s. 29.

¹⁴² Tamtéž, s. 89.

¹⁴³ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník.* Praha, 2009. s. 86.

¹⁴⁴ POSSELTOVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já: terezínský deník.* Praha, 1997. s. 28.

3.3.9 Kultura

Kulturní život se v terezínském ghettu bohatě rozvinul. Mezi vězni byla řada profesionálních umělců, ale také mnoho umělců amatérských. Komandatura SS jejich činnost zpočátku trpěla, později kvůli propagandistickým účelům ponechala v této oblasti židovské samosprávě značnou volnost. První „Přátelské večery“ (*Kameradschaftsabende*) se odehrály už koncem prosince 1941. Od té doby se kulturní dění v Terezíně dále rozrůstalo. Zahrnovalo nejen soukromou výtvarnou a literární tvorbu, ale i veřejná představení, přednášky, výstavy a koncerty. Lidé mohli navštívit i knihovnu či kabaret. Kulturní události se odehrávaly v nejrůznějších prostorech, veškerou kulturní činnost organizovalo oddělení pro organizování volného času (*Freizeitgestaltung*). O kulturu byl v ghettu zájem, posilovala ducha vězňů a dodávala jim optimismus a víru v budoucnost. Kulturní aktivity ale podléhaly cenzuře, obzvláště když zesměšňovaly své vězňáky.

V této oblasti byly aktivní i děti, dokladem je dětská opera *Brundibár* skladatele Hanse Krásky a libretisty Adolfa Hoffmeistera. Nastudována byla rovněž díla klasiků.

V ghettu působilo několik profesionálních umělců. Patřili mezi ně skladatelé Gideon Klein a Pavel Haas, dirigenti Franz Eugen Klein a Karel Ančerl, zpěváci Karel Bergman a Heda Grab-Kernmayrová. V Terezíně se uplatnil divadelní talent Gustava Schorsche, Carla Meinharda, Norberta Frýda, Zdeňka Jelínka a Vlasty Schönové. Ve scénografii vynikal především František Zelenka. Vysokou úroveň si udržovaly terezínské kabarety. Výtvarné tvorbě se věnovala kreslárna Technické kanceláře samosprávy. Zde působili například Bedřich Fritta, Karel Fleischmann, Leo Haas a Petr Kien.¹⁴⁵

Kulturní život v Terezíně si pochvaluje Eva Roubíčková: „*Kulturně se Terezín zmohl. Každý večer je kabaret, někdy tam chodím, a vrcholem všeho je představení Prodané nevěsty, které je prý velice dobré. Máme zde klavír a harmonium a kromě toho jsou zde výteční umělci.*“¹⁴⁶ Jeho úroveň oceňuje též později: „*Kulturně je teď Terezín na vysoké úrovni. Chodím pilně na tyto*

---

¹⁴⁵ BLODIG, V. *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ 1941-1945: Průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně*. Praha, 2003. s. 77.

¹⁴⁶ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 66.

*Freizeitgestaltungy. Každý večer je nějaká přednáška. Jsou to zejména přednášky pro mládež. Jendou o politice, příště o umění. Chodím tam většinou s děvčaty, s chlapci jsme jen málo pohromadě. Pilně pokračuji v anglických hodinách a dělám prý pokroky.*¹⁴⁷

O terezínské kultuře v roce 1944 vypráví deník Růženy Ludvíkové: „*V úterý přinesl Marek lístky do kavárny. Ta je na náměstí vedle elektrického domu, kde pracuje Waltr. Je to nejhezčí místnost, jakou jsem v Terezíně viděla. Bylo sice nabito, ale koncert byl krásný. Člověk si s úžasem uvědomoval, že tohle kouzlo hudby působí i v koncentračním táboře. Byli jsme tam asi jednu hodinu. Pak přijde zase další „šichta“. Podává se tam též černá „káva“.*“¹⁴⁸ O oddělení pro organizování volného času píše: „*Jednoho dne jsem tady potkala paní Kohnerovou, má zde „ateliér“, kde se pro Freizeit šijí šaty. Chodím tam někdy pomáhat. Bůhví, kde vzaly všechny ty masky a toalety, které tam jsou. Je to bizarní uprostřed vši bídy dělat šaty pro jeviště – a přece jak obdivuhodné! Kulturní úroveň je tu pravdu vysoká. Šéfem Freizeitů je architekt Zelenka z Národního divadla. Dost mě to tam baví, ale je tam hrozná zima, v kamnech se zatápí až někdy kolem desáté hodiny. Dříve býval „ateliér“ asi půdou.*“ Vzpomínky na domov v ní vyvolal koncert Egona Leděče: „*Krátce po svém příjezdu jsem byla s Markem na koncertě mistra Leděče z České filharmonie. Je to bratr nezapomenutelného doktora Leděče z Prahy. Místo klavíru ho někdo provázel na harmoniku. Mistr hrál skladby, které mi kdysi hrával Pepa. Bylo to poselství od něho. Rozechvělo mě to až k pláči. Nic tak člověku nepřipomene určité věci jako vůně a melodie. Hrál překrásně, ale Pepa hraje ještě mnohem krásněji! Koncert se konal v jakési bývalé stodole. Lavice stlučené jen z prken, jeviště z hadrů; a když začal mistr hrát, ozývaly se na druhé straně za jevištěm nějaké rány. Jak to asi působilo na ubohého umělce, který byl zvyklá na jiná jeviště!*“¹⁴⁹ Lépe vybavená byla bývalá sokolovna, kterou Růžena navštívila v poslední dubnový den roku 1944: „*Včera jsem byla s Markem v bývalé sokolovně. Je to překrásná budova, v níž byla dosud nemocnice, ale teď přišlo nařízení jí vyklidit, vymalovat a včera se v tamějším sále, který sloužil jako biograf, konala generální zkouška orchestru. Bylo*

---

¹⁴⁷ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 113.

¹⁴⁸ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu*. Praha, 2006. s. 27.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 28.

*to moc hezké, dirigoval pan Ančerl z rádia z Prahy, hrál též pan Ledeč, přítomen byl i architekt Zelenka a náš Ältestentrat. Tu jednu hodinu jsem si připadala zase jako v Praze. Pohodlná sklapovací sedadla, krásně a čistě vymalováno, pěkné a veliké jeviště, dokonalé osvětlení – jak dávno jsem už nebyla v takovém prostředí!*¹⁵⁰

Deníky obou žen potvrzují, jak bohatý byl tereziňský kulturní život. Eva Roubíčková popisuje situaci na konci roku 1942 a poté v květnu 1944. Růžena Ludvíková se věnuje situaci v roce 1944, kdy byla v ghettu kultura na nejvyšší úrovni. Většina těch, kteří se aktivně kulturně angažovali, skončila v Osvětimi.

3.3.10 Duchovní život

Tereziňští Židé nikdy nebyli jednotní. Spojoval je pouze osud v nuceném společenství a připevněná židovská hvězda. Jejich vzhled, původ, přihlášení se k určitému národu, jazyk, náboženství, mravy, zvyky, způsob života, sociální původ a zájmy byly rozličné.¹⁵¹

V Tereziňě bylo oproti jiným židovským táborům mnohem více mužů a žen, kteří ve smyslu „rasových zákonů“ nebyli pokládáni za čisté Židy (tzv. *Volljuden*). Do Tereziňa jako do „lepšího“ tábora bylo posláno mnoho lidí, kteří byli Židy jen z části, ze tří čtvrtin, z poloviny, ba dokonce jen z jedné čtvrtiny.¹⁵²

Z hlediska národnostního se vězni hlásili buď k židovskému národu, nebo k národu země svého původu či mateřské řeči. Mateřským jazykem českých a moravských Židů byla čeština či němčina.¹⁵³ Většina mladých vězňů z Protektorátu pokládala za mateřský jazyk češtinu, starší generace jí obvykle dávala přednost pouze jako hovorové řeči. Němčina byla v táboře oficiální řečí, v níž se muselo úřadovat a v níž musely být sepsány veškeré písemnosti.¹⁵⁴

Jakkoliv se čeští a moravští Židé navzájem lišili, vůči ostatním skupinám působili jednotně. Přišli jako první a v táboře dlouho udávali tón a propůjčili mu

---

¹⁵⁰ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu*. Praha, 2006. s. 75.

¹⁵¹ ADLER, H. G. *Tereziň 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II.: Sociologie. Brno, 2006. s. 100.

¹⁵² Tamtéž, s. 101.

¹⁵³ Tamtéž, s. 102.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 104.

nesmazatelný základní rys. Němečtí a rakouští Židé tvořili jednotu pouze po stránce jazykové.¹⁵⁵ Židé z Protektorátu měli „výhodu“, že poměry v zemi znali a v táboře se určitým způsobem cítili „jako doma“.¹⁵⁶

Přihlášení se k židovskému národu téměř odpovídalo sionismu. Sionisté se snažili získat si v táboře vedoucí postavení. Okruh kolem židovského staršího Edelsteina si vytyčil cíl vytvořit z ghetta vzorový sionistický tábor, kde se židovská mládež měla zachránit, převychovat a připravit pro vystěhování do Palestiny. Tento úkol ale zůstal z mnoha důvodů nesplněn.¹⁵⁷

Rovněž z hlediska náboženského nebyl tábor jednotný. Převážná část terezínských vězňů byla židovského vyznání, ale počet nežidovských „Židů“ postupně narůstal. Žili tu i římstí katolíci a příslušníci mnoha dalších církví a sekt. Na konci roku 1943 tvořil podíl křesťanů přibližně 9% a podíl osob bez vyznání asi 6%. Tradičních ortodoxních Židů tu bylo málo.¹⁵⁸

Účast na náboženských obřadech posilovala vnitřní sílu vězňů a jejich vůli k přežití. Podíl křesťanů deportovaných do tábora rostl hlavně v závěru války, kdy do něj přijížděli „židovské části smíšených manželství“ a „míšenci“. Mezi vězni nebyl zaznamenán žádný závažnější konflikt z důvodu rozdílné víry. Terezínské společenství bylo v zásadě nábožensky tolerantní.

Modlitebny vznikaly na půdách, ve sklepích, v bývalých garážích, skladech nebo chlévech a často jedna modlitebna sloužila věřícím různých náboženství. Tragická zkušenost přivedla mnohé lidi k víře jako k jediné naději.¹⁵⁹

Růžena Ludvíková patřila mezi tzv. asimilanty. V deníku vysvětluje svůj vztah k židovskému náboženství: *„Obě přednášky se konaly v ženíjních kasárnách, kde je zřízena židovská modlitebna. Prvně jsme přišli moc brzy a ona se tam ještě konala bohoslužba. Šli jsme na ni a Marek se modlil hebrejsky, všichni se pořád klaněli a nesmyslně breptali. Působilo to na mě komicky, viděla jsem to prvně*

¹⁵⁵ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II.: Sociologie. Brno, 2006. s. 105.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 106.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 107.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 108-109.

¹⁵⁹ BLODIG, V. *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ 1941-1945: Průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně*. Praha, 2003. s. 83.

v životě. *Je hezké, má-li někdo ještě víru a může-li věřit. Já, já to mám v sobě jako mrtvé, nebyla jsem nikdy moc zbožná, přece však jsem se také dokázala vroucně modlit. Vrátím-li se, budu snad zase věřit.*¹⁶⁰ V jiném záznamu se věnuje oslavám židovského svátku, kterých se 7. dubna 1944 zúčastnila: *„Teď jsou právě židovské svátky. Včera byl takzvaný „seder“. Přišel pan Fabián, otec hochy, který s námi bydlí. Dali na stůl jedno vejce, trochu petržele, macesy a slanou vodu. Pan Fabián se zpěvavě hebrejsky modlil. Nejdříve to na mne působilo komicky, člověk nerozumí ani slovo, ale pak to přec jen působilo svátečně.*¹⁶¹ Její kladný poměr ke křesťanským svátkům lze vyčíst z poznámky, kterou si zapsala před Vánoci 1944: *„Včera nesla jedna paní po ulici stromeček, opravdový vánoční stromeček. Jak mě zabořelo srdce. Jak málo se cítím Židovkou. Jak to, že tu vlastně jsem!*¹⁶² Z hlediska národnostního se cítila být Češkou: *„Včera jsem se u nás v ubikaci hádala. Řekla jsem těm Němkám, co s námi bydlí, že jsem hrdá na to, že jsem Češka a že jsem se nikdy Židovkou necítila. Byla to trochu politická hádka. Byla jsem skoro hrubá. Řekla jsem dokonce jedné z nich, aby držela hubu, byla sprostá – nejsem již pánem svých nervů.*¹⁶³

Egon Redlich byl už před příjezdem do Terezína sionista, zážitky z ghetta vedly k prohloubení jeho židovství: *„4 měsíce Terezína. Pocit: stávám se zde Židem v plném slova smyslu. České písničky i kultura se mi stávají lhostejné, dozrávám k tomu, k čemu jsem spěl - být Židem v pravém slova smyslu.*¹⁶⁴ Druhý den v tomto tématu pokračuje: *„Vyzrál jsem zde ve skutečného sionistu, ale přesto chápu váhání ostatních a téměř necítím touhu přesvědčovat jiné proto, poněvadž se domnívám, že každý člověk musí bojovat, až přijde na chuť a účel faktu, že se narodil jako Žid.*¹⁶⁵

Problematický vztah mezi sionisty a asimilanty podle Redlicha zasahoval do výchovy terezínských dětí: *„Nesváry mezi sionisty a asimilanty mě rmoutí. Když nás kritizují, že nutíme děti, aby byly sionisty, připadá mi to spěšné. Přesto se zlobím, protože po válce budou naši odpůrci jistě říkat, že jsme my, sionisté byli nepřáteli*

¹⁶⁰ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu.* Praha, 2006. s. 89

¹⁶¹ Tamtéž, s. 63.

¹⁶² Tamtéž, s. 140.

¹⁶³ Tamtéž, s. 156.

¹⁶⁴ REDLICH, E. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem.* Brno, 1995. s. 108.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 109.

veškeré české kultury a veškerého pokroku, Ve skutečnosti většina vychovatelů jsou asimilanti. Přiznávám, že není dost sionistických vychovatelů a vychovatelek. V mých očích je správnější organizovat dobrou výuku nesionistickou než špatnou sionistickou. Chybí nám v práci iniciativa. Všichni moji pomocníci jsou unaveni a někdy chybí i odpovědnost. Potřebujeme k práci vychovatele mládeže. ¹⁶⁶

V březnu 1943 se pozastavuje nad osudem dětí míšenců, které zrovna do Terezína přijely: „Přijela sem spousta míšenců. Někteří z nich nemají o židovství ani ponětí. Vzali je prostě od rodičů katolíků, evangelíků atd. a přivezli je sem. Jak mají tyto děti chápat osud národa, k němuž nepatří. Co mají s námi společného?” ¹⁶⁷
Tutéž myšlenku rozvíjí i další den: „Co mají děti ze smíšených manželství (otec nebo matka křesťanka) s naším osudem? Většina z nich do chvíle svého příchodu sem nevěděla, že jsou Židé. A nyní trpí osudem své krve, osudem židovského lidu, který se vyskytuje věčně a vrací se z generace na generaci.” ¹⁶⁸

O terezínských pobožnostech si poznamenal: „Bohoslužby jsou zde velmi divné. Je možné, že ghetto Terezín je jediným ghettem na světě, kde se konají katolické a protestantské bohoslužby. V jednom podkroví se modlí protestanti i katolíci. Zde se tyto dvě církve smířily. Protestanti se modlí před obrazem svaté Panny, který je tam připraven pro katolickou bohoslužbu. Smířily se jedna s druhou jako v době úpadku polyteismu, když ustoupil před vítězným křížem.” ¹⁶⁹

Výše použité úryvky jsou zcela odlišné. Růžena Ludvíková se necítila být Židovkou, a to jak nábožensky, tak i národnostně. Hlásila se k české národnosti. Naopak Egon Redlich se považoval ve všech směrech za Žida. Z jeho poznámek o terezínských pobožnostech je očividné, že ghetto bylo nábožensky mnohem pestřejší, než by se na první pohled zdálo.

3.3.11 Styk s okolním světem

SS odřízla vězně od okolního světa, tímto způsobem je chtěla postupně deplat a zajistit, aby ostatní lidé nevěděli o jejich osudu. Obou cílů bylo z velké části dosaženo. Poštovní styk byl v ghettu omezen. Až v září 1942 byl zrušen zákaz

---

¹⁶⁶ REDLICH, E. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem*. Brno, 1995. s. 119-120.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 181-182.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 182.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 184.

korrespondence. Lístky mohly být popsány jen z jedné strany, přičemž zpočátku bylo včetně oslovení a podpisu povoleno pouze 30 slov. Za určený „psací turnus“ mohl být poslán jen jeden lístek. Ten zpočátku trval několik měsíců a později byl zkrácen na mnoho týdnů. O poměrech v táborech se samozřejmě psát nemohlo. Omezen byl též příjem zpráv. Poštovní lístky z Protektorátu se posílaly přes Radu starších Židů v Praze či přes jejich pobočky.¹⁷⁰ Mohly mít maximálně 30 slov, včetně oslovení a podpisu. Musely být psány čitelně, tiskacím písmem a inkoustem. Jednou za šest měsíců bylo povoleno posílat fotografie. Lístky podléhaly kontrole cenzora, velká část pošty určené pro Terezín při cenzuře neobstála, často se k ní ani nedostala.¹⁷¹

Nejdůležitější byla pro vězně balíková pošta, ta přicházela do tábora od října 1942. Balíky chodily do Terezína častěji, mohly se posílat přes každou poštu.¹⁷² Maximálně mohly vážit 20kg.¹⁷³ Existovala i ilegální poštovní komunikace, ale za ní často hrozila deportace na Východ.¹⁷⁴

Na přelomu let 1942 a 1943 byl na několika místech v táboře vyvěšován pražský nacistický deník „*Der neue Tag*“. Kromě této události bylo jen málo lidem dovoleno číst noviny. Většina osob byla od spolehlivých zdrojů zpráv odříznuta, ale přesto různými cestami zprávy do Terezína pronikaly. Do ghetta se dalo téměř denně propašovat několik novin. Informace bylo rovněž možné získat od četníků.¹⁷⁵

Růženu Ludvíkovou povzbudil každý lístek od její dcery či přítele, kteří zůstali v Praze: „*Konečně v neděli přišel lísteček od mých drahých. Myslela jsem, že se zblázním radostí. Dostali i můj lístek. Jak mně to je líto, když mě stále upomínají, abych psala. Jak ráda bych psala, ale smím jen jednou za šest týdnů.*“¹⁷⁶ Poštu z domova oceňuje také později: „*Včera, když jsem přišla domů, měla jsem tam dva lístečky z domova. Vždycky, když už to opravdu nejde dál, přijdou lístečky od mých miláčků. Musí v tom přec jen něco být. Něco vyššího, snad je přece jen Bůh? Jestli je,*

---

¹⁷⁰ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II.: Sociologie. Brno, 2006. s. 433.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 434.

¹⁷² Tamtéž, s. 434-435.

¹⁷³ Tamtéž, s. 437.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 438.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 440.

¹⁷⁶ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu*. Praha, 2006. s. 43.

*proč už nás neslyší? Jistě ho prosí miliony lidí.*¹⁷⁷ Nadšená byla též z balíku, co jí z domova poslali: *„Předevčírem jsem dostala balíček – chléb. Nemohu rozeznat ani razítko, neznám ani rukopis. Kdopak to asi balil, kdo to poslal? Moji drazí, jak na mě pořád myslí! Není možno, aby nás rozloučili, naše duše jsou pořád spolu.*¹⁷⁸ V jednom ze svých záznamů píše: *„Ráno jsem dostala avízo, abych si vyzvedla balík. Tak toužebně čekám, až jsem se rozplakala. Anči, co spí pode mnou, šťouchla do mě a řekla: „Ty blbá, co řveš? Ona má balík a brečí. Ty blbá!“ Tak jsem se trochu utišila, šla pro Marka a balík jsme přinesli domů. Je to taková radost smíšená s hroznou bolestí. To vědomí, že se všech těch věcí dotýkaly milované ruce, s jakou láskou to sháněli a chystali... A tu jsme objevili kytičku fialek. To už jsem nemohla dál, tolik mě to dojalo, že jsem bez přestávky plakala celý den, až jsem z toho byla pítomá a ani jíst sem nemohla. A těch dobrot co jsem dostala.*¹⁷⁹

V denících obyvatel terezínského ghetta je možné objevit krátké zprávy o dění ve světě. Například Eva Roubíčková si v červenci 1943 poznamenala: *„Angličané a Američané přistáli na Sicílii a slaví již velké úspěchy. Zde se přirozeně již povídá, že obsadili celou Sicílii, ale stačí to, co píší noviny, totiž že tam jsou těžké boje, že nepřátelé jsou v převaze a že obsadili několik měst. Také v Rusku jsou těžké boje a Angličané již udělali několik pokusů o invazi. Není konec snad přece v dohledu?*¹⁸⁰

O dopisech a balících z domova nejčastěji píše Růžena Ludvíková. Dění ve světě sledoval také Egon Redlich, ale jeho zápisky jsou velmi stručné a kusé, a proto byla pro účely této práce vybrána ukázka z deníku Evy Roubíčkové.

3.3.12 Morálka

Terezín působil i na morálku vězňů. Docházelo k devalvaci veškerých hodnot, korupci osobnosti a mravních norem. Upřímnost a čestnost se staly

---

¹⁷⁷ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu.* Praha, 2006. s. 140.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 64.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 65-68.

¹⁸⁰ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník.* Praha, 2009. s. 95-96.

relativními, ba dokonce nevýhodnými. Bylo těžké rozlišovat, co je mravné a co ne, dobré bylo chápáno jako zlé a naopak, uplatňovala se dvojí morálka.¹⁸¹

Tábor změnil každý charakter, docházelo hlavně ke změně smýšlení, rozpadu zakotvení mravnosti a odbourání vnějšího civilizovaného chování. Osobnost člověka mohla být ohrožena, vytvářely se nové dobré i špatné vlastnosti. Často se charakter zhoršil.¹⁸²

Nad morálkou v Terezíně se pohoršuje Eva Roubíčková: „*Nevím, jak to dělají, ale vidím, že většina lidí si zde může přece nějakým způsobem leccos zaopatřit. Je hrozně smutné, že je zde možno všeho docílit pouze podfukem, lží nebo krádeží. Podaří se nám jednou ještě se včlenit do normálního života? Budeme ještě jednou normálními, slušnými lidmi? Nebudeme všichni zločinci, až odsud vyjdeme?*“¹⁸³ Chování některých terezínských vězňů kritizuje také v pozdějším záznamu: „*Je zde tolik špatnosti a jen ten, kdo je špatný, to někam dotáhne. Kdo krade, je brutální nebo koketní, ten může dál. Kdo to neumí, ten mlže rovnou zemřít hladu. Já prostě nemohu využívat lidi, být vypočítavá a nikdy se to nenaučím. Pracuji těžce a nechávám sem využívat.*“¹⁸⁴ V zápisu z 31. května 1942 Eva kradení jídla odmítá: „*Sklízely jsme kedlubny a jedly je při tom. Naše parta si předsevzala, že nebudeme krást. Jsme dosti dobrá parta, držíme pevně spolu, já jsem vedoucí party. Až na jediné děvče, na které se všichni zlobíme, nikdo z nás nekrade, ačkoliv máme často hroznou chuť.*“¹⁸⁵ 15. září 1942 ale píše, že si sama jídlo a jiné věci „šlojzováním“ opatřila: „*Šlojzuji nejneuvěřitelnější věci s velikým úspěchem, například nádherné matrace z gaučů. Objevila jsem na šancích jejich skladiště, o kterém nikdo nevěděl. Dá se na nich spát jako v posteli, jsou s pružinovými vložkami. Mám je pro maminku a pro sebe. Dále provádím s troškou zeleniny, kterou mám, směnu za margarín, boty a jiné věci.*“¹⁸⁶ A později se sama k jednání ve vlastní prospěch přiznává: „*Všude jsou šmeliny, všude je protekce, nikdo bez mazání nebo*

---

¹⁸¹ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945 : tvář nuceného společenství*. Díl III: Psychologie. Brno, 2007. s. 22-23.

¹⁸² Tamtéž, s. 51.

¹⁸³ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 39.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 40.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 45.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 51-52.

známostí nic nedocílí. Dříve mě to hrozně rozčilovalo, teď již to dělám také a nedovedu si to jinak ani představit. ¹⁸⁷

O tom, jak prostředí ghetta působí negativně na morálku dětí, psal Egon Redlich: *„Dva chlapci ukradli brambory. Nesnědli je sami, ale odevzdali je své komunitě. Vychovatel o tom věděl. Strážníci záležitost vyšetřovali a předali nám je k potrestání. Známe viníky, že jsou to v podstatě slušní lidé, a vystačili jsme s ostrou důtkou. Ale velitel židovské policie není spokojen a žádá vyšší trest.*

Jiná věc: chlapci zabili kočku a snědli ji. Co je to? Hlad, hrubost? “

Stejně otázky si pokládá i o dva dny později: *„Kluci prý kdesi chytli a snědli kočku (později se ukázalo, že to byl králík). Je to surovost, či co vlastně je to, a hlavně – co proti tomu podniknout? “*

Nebo krádež brambor, kde zloděj (má se psát s uvozovkami?) dává brambory komunitě. ¹⁸⁸

Z vybraných záznamů Evy Roubíčkové je patrné, jak prostředí Terezína působilo na morálku jeho vězňů. Eva nejprve jakékoliv nezákonné opatřování potravin odmítala, brzy se však k němu sama uchýlila.

Zajímavé informace k tomuto tématu podává Egon Redlich, ten se díky své profesi seznámil s morálkou terezínských dětí, která mnohem více podléhala negativním vlivům než morálka dospělých. Je zcela jasné, že zbavení lidí důstojnosti vede postupně i ke zhoršení jejich charakteru.

3.3.13 „Zkrášlování“ Terezína

Porážka Němců u Stalingradu a jejich jiné neúspěchy ovlivnily další postup při „konečném řešení židovské otázky“. Dočasně byly přerušeny transporty na Východ. Tento příkaz vydal Himmler, aby uklidnil mínění spojeneckých zemí. 18. prosince 1942 vydalo dvanáct vlád těchto zemí deklaraci, která odsuzovala vyvražďování evropských Židů a slibovala, že pachatelé tohoto činu budou po válce voláni k odpovědnosti. Objevovaly se též požadavky, aby mezinárodní organizace, především Mezinárodní výbor Červeného kříže, mohly navštívit místa, do nichž byli Židé transportováni. Pro propagandistickou úlohu byl nacisty vybrán Terezín.

¹⁸⁷ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 113.

¹⁸⁸ REDLICH, E. *Zítرا jedeme, synu, pojedeme transportem*. Brno, 1995. s. 180.

Již na podzim 1942 se v ghettu začalo se „zkrášlováním“, byly zřízeny „obchody“, v nichž mohli vězni na poukázky dostat zboží, které jim bylo po příchodu zabaveno. V prosinci téhož roku byla dokonce otevřena „kavárna“. Od jara 1943 se pracovalo na „zkrášlování“ města ještě intenzivněji. V květnu 1943 začala fungovat též Banka židovské samosprávy, která vydávala bezcenné peníze. Došlo i k přejmenování ulic.

28. června 1943 navštívila Terezín delegace ze zástupců některých úřadů a představitelů Německého červeného kříže. Výsledkem návštěvy byla názor, že se na delegaci ze zahraničí musí město ještě více připravit. Kvůli přelidněnosti Terezína byly 6. září 1943 transporty na Východ znovu obnoveny. Mezitím „zkrášlovací“ akce vrcholila. Některé úřady byly přejmenovány, velká pozornost byla věnována zlepšení vnějšího vzhledu domů a zeleným plochám. Na náměstí byl zřízen hudební pavilon, z bývalé sokolovny se stal „Společenský dům“, pro děti byl v parku zřízen dětský pavilon. Ke „zkrášlení“ patřilo i snižování stavu vězňů. Celkem bylo z tohoto důvodu do Osvětimi odtransportováno 17 517 osob.¹⁸⁹

Na jaře 1944 přípravy na příjezd zahraniční komise vrcholily, byla naplánována trasa její cesty po Terezíně a nacvičeny činnosti, které měla vidět, a odpovědi, kterými měli vězni odpovídat na případné otázky delegace.

Zahraníční návštěva do města dorazila 23. června 1944. Přijel delegát Mezinárodního výboru Červeného kříže, švýcarský lékař Maurice Rossel, zástupce dánského ministerstva zahraničí Frants Hvass a inspektor dánské Zdravotní péče Eigil Juel Henningsen. Celá akce byla natolik připravena, že Rossel uvěřil podvodu SS a Terezín označil dokonce za „konečný“ tábor, odkud Židé nejsou nikam deportováni. V srpnu a v září 1944 byl natočen ještě propagandistický film. Brzy po natáčení začaly opět odjíždět transporty na Východ. Do nich byla zařazena též většina členů rady starších a dalších představitelů židovské samosprávy i s jejich rodinami. Od 28. září do 28. října 1944 odjelo do Osvětimi 18 402 osob. Po 28. říjnu 1944 zůstalo v Terezíně 11 068 vězňů.¹⁹⁰

---

¹⁸⁹ BLODIG, V. *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ otázky“ 1941-1945: Průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně*. Praha, 2003. s. 34.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 35.

O návštěvě vysokých úředníků z Německa tušil Egon Redlich už na začátku září 1942: „Je možné, že ghetto navštíví jeden z nejvyšších úředníků – Himmler. Velitel tábora přikázal rychle otevřít několik obchodů a tím zmást oči onoho úředníka. Potěmkinova vesnice. Až úředník opustí ghetto, obchody zmizí.(...) Připravují obchody s obuví, kosmetikou, oděvy, nádobím na jídlo a vaření, obchod s potravinami. Všichni obyvatelé ghetta jsou velmi zvědaví, co bude, jak dlouho budou tyto obchody otevřeny. Nemyslí, že to potrvá příliš dlouhou dobu, a obchody zavřou.“¹⁹¹

Počátky zkrášlování popisuje o měsíc později Eva Roubíčková: „Otevírají se obchody. Celý Terezín se směje. Výlohy jsou plné nejkrásnějších věcí, potravin, šatstva, obuvi, papíru, domácích potřeb, voňavek, galanterie. Vše, co bylo jiným lidem odebráno, je tu vystavováno. Doslýchalo se, že přijde německá návštěva. Za několik dní vyšlo najevo, že vystavené věci je skutečně možno koupit, a sice pracujícími, kteří dostali body. Maminka je dostala brzy, já později. Ve skutečnosti je celý nákup hrozným podvodem. Musíte vzít, co dostanete, když někdo má protekci, dostane víc a slušné věci, když nemá, tak dostane řepnou šťávu, prášek na perník, a jiné nesmysly. Šatstvo nedostat docel pěkné i bez protekce, vše z kradených kufrů. Např. termosky, polní lahve, suchý lih, jsou kontrabandem, který je při každém transportu bezpodmínečně odňat, avšak ve výlohách jsou vystavovány a můžete si je koupit. Taková komedie!“¹⁹²

V dubnu 1944 se vrcholné fáze zkrášlování ghetta dočkala Růžena Ludvíková: „Na náměstí zbořili ploty, udělali záhony a budou sázet růže, to vše tempem. V Praze se na záhony sází zelenina a v ghettu růže. V rohu náměstí postavili hudební pavilon a dnes se tam již hrálo. Lidé žijí v ubikacích jeden na druhém jako opice, ale zvenku to musí vypadat přepychově. Nač to je? Hotový cirkus!“¹⁹³ O příjezdu komise si zapsala: „Třiadvacátého června tu byla mezinárodní komise, před jejímž příjezdem se horečně pracovalo na okrášlení Terezína, ba i uvnitř byly některé bloky a kasárny krásně zařízeny, nové palandy, skříně, stoly, lavice atd. (tedy pouze tam, kudy je vodili). Je to všechno divadlo. Toho dne se na baštách hrála kopaná,

---

¹⁹¹ REDLICH, E. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem*. Brno, 1995. s. 145.

¹⁹² ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 52.

¹⁹³ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu*. Praha, 2006. s. 64.

nakomandovali tam i diváctvo, v sokolovně se hrál „Brundibár“ a rovněž tam byla otevřena čítárna. Dostala jsem z Arbeitsamtu příkaz jít si tam sednout a číst si.“¹⁹⁴

O zahraniční návštěvě informuje rovněž deník Evy Roubíčkové: „Dnes zde byla komise. V poledne jsme museli všichni vyrukovat, pěkně oblečeni, s motykami a hráběmi, veselým zpěvem, všichni na žebříňáku. Cestou jsme se setkali s komisí, která sestávala z přibližně deseti mužů. Dánové, Švédové, prý předseda švýcarského Červeného kříže, také fašisté prý byli mezi nimi. Eppstein je všude prováděl. Rahm se sladkým úsměvem šel za ním. Pánové byli prý velmi skeptičtí a nevěřili prý zdaleka všemu, co jim bylo ukázáno, díky Bohu. To vše je tak ohavné divadlo! Celý Terezín mluvil jen o této události. Děti byly prý zvláště vycvičeny, aby Rahma na ulici objímaly a prosily ho: „Strýčku Rahme, pojď si s námi hrát.“ Načež on řekl: „Dnes ne, milé děti, dnes nemá čas, ale zítra.“ Pak prý vytáhl krabici sardinek a ony: „Už zase sardinky.“ A mnoho jiných komedií.“¹⁹⁵

Použité citace se věnují přípravám na příjezd zahraniční komise a popisují průběh její návštěvy. Jejich autorům bylo jasné, že celá „zkrášlovací“ akce byla podvod, který měl oklamat mínění zahraniční delegace. O dlouho očekávané návštěvě přináší nejvíc informací Eva Roubíčková.

3.3.14 Co bude po válce?

Terezínští vězni často před tísnivou realitou unikali svými vzpomínkami do minulosti a úvahami do budoucnosti.¹⁹⁶

Eva Roubíčková především vzpomínala na svého milého a přemýšlela, jestli se po válce ještě sejdou: „Zdá se, že politicky se situace nemění. Slyšíme nejrůznější pověsti, ale ty jsou pravděpodobně nesmysl a budou mít málo vlivu na konec. Kdy půjdeme domů? Toto je heslo Terezína. Pěkně se to řekne, ale dejme tomu, že bude opravdu konec, jak bude vypadat vítězství? Je to velmi, velmi nepravděpodobné, snad nemožné, abychom prostě pokračovali tam, kde jsme přestali. Kam vlastně chceme? Kde máme domov? Co bude s námi po válce? Kdo ví, co je s Richardem,

¹⁹⁴ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu*. Praha, 2006. s. 95.

¹⁹⁵ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 147-148.

¹⁹⁶ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II.: Sociologie. Brno, 2006. s. 61.

*zda na mě vůbec ještě myslí. Znamená pro mě budoucnost, ale myslí na to ještě i on? Je to všechno již tak dávno.*¹⁹⁷ Na Richarda myslí i později: „*Někdy uvažuji, zda na mě Richard vůbec ještě myslí, zda již není dávno ženat. Zda nezažiji velké zklamání. To by bylo moje největší zklamání. Nebylo to celé čekání zbytečné? Nenašel si již mezitím jinou ženu? Někdy je mi velmi smutno a mám komplexy méněcennosti. Nebudu po válce již příliš stará, abych si někoho našla?*“¹⁹⁸

Egon Redlich uvažuje, že se po válce přestěhuje do jiné země: „*Co bude, až se vrátíme po válce do naší země? Náš postoj vůči ostatním. Cítím již nyní, že pro mě bude moje vystěhování do země israelské únikem. Únikem před lidmi zde v Evropě, únikem před mým životem zde v diaspoře, únikem před starým životem do nového. Přijedu do země israelské bez všech prázdných nadějí. Víím, že i tam budou jen lidé. Lidé slabí, se všemi lidskými slabostmi. Ale víím, že existuje a žije myšlenka spravedlnosti. Možná, že se tam v zemi israelské k uskutečnění této touhy přiblížíme.*“¹⁹⁹

Tato kapitola obsahuje dvě odlišné úvahy o životě po válce. Eva Roubíčková přemýšlí, zda bude po návratu domů pokračovat její vztah s Robertem. Egon Redlich plánuje, že se odstěhuje do Izraele.

3.3.15 Transporty do Polska

Největší hrůzu měli vězni z transportů na Východ. Báli se především neznámého a ztráty známého v Terezíně. O událostech na Východě slyšeli jen z nepotvrzených pověstí, něco přesnějšího vědělo jen několik osob. Někteří se doslechli o strašlivých poměrech, krutém hladu, dokonce i o pogromech, ale o systematickém masovém vyhlazování nikdo nevěděl, ani tomu nevěřil.²⁰⁰ Teprve slovenští Židé přivázeli na začátku prosince 1944 do tábora přesnější zprávy, plná pravda vyšla najevo až krátce před osvobozením.²⁰¹ Vězni na „bezpečném“ Terezíně duševně lpěli, a když hrozil transport, střídavě podléhali zoufalství nebo vzdoru.²⁰²

¹⁹⁷ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 73.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 99.

¹⁹⁹ REDLICH, E. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem*. Brno, 1995. s. 126.

²⁰⁰ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945 : tvář nuceného společenství*. Díl II.: Sociologie. Brno, 2006. s. 81.

²⁰¹ Tamtéž, s. 82.

²⁰² Tamtéž, s. 82-83.

Na konci roku 1942 si Hana Posseltová-Ledererová do svého deníku zapsala: „Není to ale jenom strava a balíčky, které dělají z Terezína koncentrační tábor snesitelnější než všechny ostatní. Říká se, že v některých koncentračních táborech jsou plynové komory, jsme z toho zděšeni, ale neumíme si to představit. Tím větší je naše touha zůstat v Terezíně. Kéž se nám podaří tady zůstat.“²⁰³ V září 1943 měla pisatelka o situaci na Východě více informací: „Transporty. Transporty do Polska! Polské transporty!! Transporty na východ!!! Dnes už každý tuší a mnozí asi vědí, že to jsou transporty do Osvětimi..., že to jsou transporty smrti. „Vernichtungslager Auschwitz“ – vyhlazovací tábor Osvětim. Plynové komory v Osvětimi. Celý Terezín šílí. Není pomoci. Nevylicitelná hrůza. Ve tváři každého člověka, mladého, starého, je naspáno zoufalství. Z Terezína musí odjet pět tisíc lidí. Pět tisíc lidí odsouzených k smrti. Jen tak. Bez soudu. Bez viny. Ze zlovu. Proč? Kteří z nás odjedou? Kteří budou mít to štěstí, že zůstanou? Která zarmoucená srdce tu budou oplakávat ty, kteří navždy odešli?“²⁰⁴

Někdy se lidé pokoušeli najít „objektivní“ důvody pro svou ochranu. Snažili se uplatnit v profesích, díky kterým by byli trvale nebo dočasně před transportem chráněni. Také se pokoušeli získat od lékaře potvrzení o „trvalé nezpůsobilosti k transportu“ z důvodu nemoci. Zprvu byli z transportů vyňati vězni ze smíšených manželství a z rodin, jejich člen získal vysoké válečné vyznamenání za první světové války. Před transportem se mohli lidé zachránit rovněž protekcí u vedení a dalších vlivných osob.²⁰⁵ Z transportu se dalo i vykoupit. Lidé upláceli funkcionáře vedení transportů a transportního oddělení penězi a zbožím, mladé ženy dokonce i prostitutací. Ochrana se ale vztahovala pouze na jeden transport, nikoliv na ten příští.²⁰⁶

Obavy z blížícího se transportu vyjádřila ve svém deníku Eva Roubíčková: „Každý má strach. Také my vůbec nevíme, zda jsme v transportu nebo ne, neznáme nikoho, kdo by se mohl podívat. Nemyslím, že by tam byli rodiče, pro tatínkovu zlatou medaili. Kromě toho je maminka ošetřovatelka a ty jsou prý chráněny.“

---

²⁰³ POSSELTŮVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já: terezínský deník*. Praha, 1997. s. 30.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 66.

²⁰⁵ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II.: Sociologie. Brno, 2006. s. 84.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 85.

Kdybych já byla v transportu, tak by to byl weisung, ale byla jsem zavřena již více než před rokem. ²⁰⁷ Také popisuje, jak probíhá vyreklamování z transportu: *„Přitom je to tak jednoduché dostat někoho z transportu. Jeho karta se vyjme z kartotéky transportu a zařazuje se do kartotéky evidence. Za něj ovšem musí nastoupit někdo z rezervy. Byla také spousta dobrovolníků, většinou děti, které se přihlásily s rodiči. Nejhorší je právě trhání rodin. Není téměř jediná rodina, která by zde někoho nezanechala, a ti nyní nevědí, zda se neměli také přihlásit.* ²⁰⁸

Vedoucí oddělení a pododdělení připravili kvalifikační listiny zaměstnanců, ti v nich byli rozdělení na nepostradatelné, relativně nepostradatelné, relativně postradatelné a postradatelné. Jakmile transport odjel, musely být sestaveny seznamy nové. ²⁰⁹ O tom, kdo transportem pojedou, rozhodovala transportní komise. Komise vypracovala transportní listinu včetně „rezervy“. Poté byla povolání k transportu roznášena povolaným. ²¹⁰

Egon Redlich se jako vedoucí Oddělení péče o děti mládež podílel na sestavování kvalifikačních listin, ve svých záznamech se svěruje, jak obtížný úkol je sestavovat tyto seznamy: *„Protekce, protekce, ... V závažných věcech, jako je reklamace z transportu, by neměla být. Jsou věci, které nás značně zatěžují, a nevím, jak se budeme jednou zodpovídat. Posílají se starí a děti – protekčních případů je tolik, že každá listina se musí několikrát sestavovat. Reklamace chaverim je také těžká a zodpovědná. Máme k tomu právo, či ne? Rozdíl je jen ten, že zde nejde o osobní známost. Ale přece, máme právo reklamovat?* ²¹¹ S každým transportem se Redlich potýkal s otázkou, koho do transportu zařadit: *„Za několik dní odjedou 2 transporty na východ. Je těžké vybírat lidi, kteří pojedou, protože posledními transporty přijelo mnoho úředníků obce. Obtížná je též otázka mají-li právo být vyřazeni z transportů. V každém případě nebude snadné sestavit seznam transportů.* ²¹² Vybírání osob působilo těžce na jeho psychiku, často trpěl výčitkami: *„Pociťuji výčitky svědomí, protože jsem dovolil, aby ty dvě ženy odjely bez staré*

²⁰⁷ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha, 2009. s. 101.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 106.

²⁰⁹ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II.: Sociologie. Brno, 2006. s. 86.

²¹⁰ Tamtéž, s. 86-87.

²¹¹ REDLICH, E. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem*. Brno. 1995. s. 103.

²¹² Tamtéž, s. 111.

matky. *Jsem opravdu velmi nervózní, protože jsem už dlouho nespal a jsem unavený a velmi smutný. Poslední 4 dny byly pro mě strašné. Rozhodovat o osudu druhých je skutečně strašná věc.*²¹³

O transportech nás informuje též Růžena Ludvíková: *„Transporty ještě trvají, je to hrozné, zase něco pro nervy. Lidem zapsaným na listině to přijdou říci pošťáci, oni si zabalí a čekají. Pak jim zase třeba řeknou, že jsou z transportu venku, oni mají radost a za dvě hodiny se to zase změní. A tak to jde stále. Lidé, kteří jdou do transportu, odcházejí nejprve do Hamburských kasáren do „šlojzky“, kde se spí a čeká. Kolem budovy kasáren se hromadí plno příbuzných a přátel – poslední pozdravy, poslední služby a poslední sbohem.*²¹⁴

Osoby určené do transportu se shromáždily ve „schleuse“. Zde zůstávaly několika hodin i dnů. Po příchodu dostaly přiděleno své místo odpovídající transportnímu číslu. Lístky s tímto číslem byla označena také zavazadla a lidé si je pověsili kolem krku. Mohli si u sebe nechat jen příruční zavazadlo, spoluzavazadlo putovalo do skladů.²¹⁵ Při odchodu ze „schleuse“ každý člověk předložil své číslo, které bylo v seznamech odškrtnuto. Pokud se nastupovalo v Bohušovicích, museli lidé schopní chůze dojít na nádraží stejným způsobem, jak do tábora přišli. Uběhlo několik hodin, než byl transport naložen, do jednoho dobytčího vagonu se vešlo průměrně 70 až 80 osob. Větší zavazadla byla uložena ve zvláštním vagonu. Pro vykonání tělesné potřeby byl do každého vagonu přidělen kbelík. Na cestu lidé dostali trochu jídla, vodu nikoli. Vlak stál často uzamčen několik hodin, než se rozjel.²¹⁶

Svědectví o situaci v transportních vagoněch podává Růžena Ludvíková: *„V takovém dobytčáku, který je pro čtyřicet osob bez zavazadel, tady jezdí šedesát lidí s třikrát tak velkými zavazadly, namačkali je tam – i nemocné sundali s nosítek, úplné skelety, určitě jich mnoho cestou umře v tom nedýchatelném vzduchu, bez hnutí a bez klozetu. Pro celý vagon jeden kýbl, k němuž se nemůže nikdo ani protlačit.*²¹⁷

---

²¹³ REDLICH, E. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem*. Brno, 1995. s. 115.

²¹⁴ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu*. Praha, 2006. s. 78.

²¹⁵ Tamtéž, s. 90.

²¹⁶ Tamtéž, s. 91.

²¹⁷ Tamtéž, s. 78-79.

Po odjezdu otce do Osvětimi Helga Weisssová-Hošková o jejich rozloučení napsala: „Vidím ho ještě stále, jak stojí na schůdcích, mává, usmívá se... ach, bože, což to byl úsměv? Tak jsem ho ještě nikdy neviděla. Snad to měl být smích, ale vyšla z toho jen nepodařená grimasa. Tak mu to nějak divně zaškubalo v koutích úst. „Tati!...“

Už je pryč, zmizel v davu mezi ostatními. Marně jsme s maminkou vyhlížely u okna. Už se neukázal, asi se nedostal přes zavazadla ven. Avšak ty zkrivené rty, ten násilný pokus o úsměv. Tati, proč jsi nám nedovolil hlásit se dobrovolně? Tys nevěřil, že jedete zřizovat nové ghetto! Tak zvláště se ti leskly oči a ruka se ti třásla, když jsi mě k sobě naposledy tiskl. Co to znamenalo, na shledanou, anebo sbohem? “²¹⁸

Jak se ti, co zůstali v Terezíně, cítili po odjezdu transportu, zaznamenala Hana Posseltová-Ledererová: „Terezín vydechl a zesmutněl, nemůže se vzpamatovat. O celé té strašlivé, stále se opakující katastrofě se nemluví. Není slov, která by ji mohla obsáhnout. Lidé tiší svůj žal mlčením, možná i slzami, když je nikdo nevidí. Marný je ale žal všech. Nikdo z těch šesti tisíců lidí se nevrátí. Chová-li v sobě někdo naději, je to naděje falešná.“²¹⁹ Podobné nálady líčí také Růžena Ludvíková: „Včera odjel desátý transport, doufali jsme, že je to již poslední, a v sobotu jde prý zas další. Čtyři týdny jde jeden transport za druhým. Ulice jsou tak vymety, mladý muž je tu vzácností. Je to tak smutné, jako bez života.“²²⁰

O svém transportu Hana Posseltová-Ledererová píše: „Máma i já jsme dostaly povolávací lístek do transportu. Práce pod plachtou na náměstí skončila. Ti, kteří jí dělali, už nejsou k potřebě, čeká je deportace a to, co s nimi nacisti provedou, bude ještě horší. Sem přijedou další odsouzenci. Všichni se sem nevejdou. Ten podivný výnos o zcelování roztržených rodin už dávno neplatí. Kdo a jak by nás mohl chránit? Není to v lidské moci. Nepatříme mezi terezínské prominenty, v židovské „samosprávě“ nikoho neznáme. Myslím, že ani ti prominenti to nakonec nepřežijí. Je

---

²¹⁸ Deníky dětí: deníky a zápisky z koncentračních táborů. Praha, 1961. s. 45.

²¹⁹ POSSELTOVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já: terezínský deník*. Praha, 1997. s. 39.

²²⁰ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu*. Praha, 2006. s. 115.

třeba smířit se s nesmiřitelným, rezignovat na život a přát si, aby to všechno brzy skončilo.“²²¹

Poslední řádky deníku věnoval Egon Redlich svému sedmiměsíčnímu synovi: „*Co bude? Zítřka jedeme, synu, pojedeme transportem, jako odjely desetitisíce před námi. Nezapsali jsme se do transportu jako obvykle: dali z neznámého důvodu příkaz zapsat nás.*

Ale nevádí, synu! Celá naše rodina už v posledních týdnech odešla, my a tvoje sestřenice jsme tu zůstali jediní. Šli tvoji strýcové, tety a také naše drahá babička. Tvoje babička, která pracovala od rána do večera pro tebe, pro nás. Zejména tys byl pro ni nejtěžším loučením. Doufejme, že se tam s ní shledáš.

Zdá se, že chtějí ghetto zlikvidovat a nechat jen staré a míšence. Měli jsme nepřátele ve všech generacích. Ale v naší generaci není nepřítel jen krutý, ale i plný krutosti a nestoudnosti. Ujišťuje a nedělá to, co slíbil. Posílá malé děti pryč a jejich kočárky zůstávají zde. Rodiny se rozdělují. Jedním transportem jede otec, druhým syn, třetím matka. Zítřka pojedeme synu, také my. Kdo dá, aby doba našeho osvobození byla blízká.“²²²

Vybrané úryvky zobrazují transporty na Východ z několika perspektiv. Helga Weissová-Hošková popisuje, jak probíhalo loučení s jejím tatínkem, který odjel do Osvětimi. Ze záznamů Hany Posseltové-Ledererové a Egona Redlicha se dozvíme, jaké byly jejich pocity těsně předtím, než nastoupili k cestě do Polska. Další zvolené citace pojednávají o strachu z předvolání k transportu a vykreslují atmosféru, která v ghettu po jeho odjezdu panovala. Všichni tušili, že se loučí navždy.

3.3.16 Před osvobozením

Od 20. dubna až do osvobození do tábora přijížděly z koncentračních táborů vyklizovaných před postupující frontou tzv. evakuační transporty a přicházely pochody smrti. K původním 17 500 vězňům postupně přibýlo 15 000 nově příchozích. Většina z nich byla po strastiplné cestě vyhladovělá a zubožená, mnoho z nich na následky prožitých útrap zemřelo. Převážně se jednalo o vězně z Polska a Maďarska. Do Terezína se vraceli i lidé, kteří z něj předtím odjeli do Osvětimi, odkud byli posláni na pracovní nasazení. Jejich bývalí spoluvězni je často ani

²²¹ POSSELTOVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já: terezínský deník*. Praha, 1997. s. 78.

²²² REDLICH, E. *Zítřka jedeme, synu, pojedeme transportem*. Brno. 1995. s. 230.

nepoznávali, protože se vraceli v hrozném stavu. Největší nebezpečí představovaly nakažlivé nemoci, které s sebou evakuovaní přivezli. Nejrozšířenější byl skvrnitý tyfus.²²³ Mezi novými vězni bylo také mnoho kriminálních živlů, takže po jejich příchodu v tábore vzrostla kriminalita.²²⁴

O nově přichozím transportu Eva Roubíčková napsala: *„Odpoledne přišel velký transport. Přibližně dva tisíce mužů a žen ze všech možných koncentračních táborů, v hrozném stavu, napůl mrtví hladem, žízni, příšerní na pohled. Muži byli vesměs Poláci, osmdesát žen z posledního transportu. Magda, Lidka, Nits Petschauová po porodu ve vlaku, téměř k nepoznání. Vyhublí až na kost, všichni s horečkou, pruhovanými uniformami, ostříhanými vlasy. Lidku jsem dopravila do nemocnice, nemohla se ani udržet na nohou, většina musela být nesena, vypravují příšerné věci. Večer v devět se vrátili všichni chlapci z Barackenbau. Byli týden na cestě, pěšky, mezi nimi mnozí árijci, těžcí zločinci, odsouzeni k doživotní káznici, mnoho Poláků, zločinců, kteří nikdy nepoznali normální život, vše to je nyní zde.“* V dalším záznamu uvádí: *„Denně přicházejí stovky mužů a žen ze všech koncentračních táborů, většinou pěšky. Dvě stě děvčat z posledního transportu došlo v poněkud lepším stavu než první. Z mužů tu a tam někdo, kdo byl dříve zde, jinak vesměs Poláci a Maďaři, kteří mají téměř dva až tři roky koncentračního tábora za sebou a vyhlížejí příšerně. Ženy jsou v poněkud lepší kondici. Pomáhám jako ošetřovatelka při transportech. Všichni mají horečku, průjmy, sní-li jakoukoliv maličkost. Jsou úplně zavšivení, všichni podezřelí z tyfu. Člen švýcarského Červeného kříže se zavázal, že se bude o nás starat a ujistil nás, že nás bude vším způsobem podporovat a že se postará o naši bezpečnost“.*²²⁵

Stejně téma ve svém deníku rozvíjí i Růžena Ludvíková: *„Terezín prožívá pohnuté dny. Ze všech konců Evropy se sem vracejí, jedou, vlečou se pěšky tisíce lidí. Vrací se i transporty, které zde už byly. Ale, můj bože, jak ti ubožáci vypadají! Z vagonů, než je vyložili, natahovali špinavé vyzáblé ruce po jídle. Lidé je krmili jako dravou zvěř a oni se o to ve vagoně (dobyččáku) prali. Jsou to ještě lidé? Co z nich*

---

²²³ BLODIG, V. *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ otázky“ 1941-1945: Průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně.* Praha, 2003. s. 36.

²²⁴ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství.* Díl I.: Dějiny. Brno, 2006. s. 264-5.

²²⁵ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník.* Praha, 2009. s. 166.

udělali? Z očí se jim dívá celé moře útrap a co někteří vyprávějí! Moje drahá maminka, myslím, že jsem ji v tyto dny pohřbila. To stěží vydrží mladi, natož staří... a pak ještě to všechno další!“²²⁶ Brzy poté si zapsala: „Co ti ubožáci všechno vyprávějí? Někteří byli šest let v koncentracích, chodili jen v hadrech a na zádech měli barvou napsáno K.L. a pruhy na sukních a na kalhotách. Spali prý v daleko horších ubikacích než zde, měli minimálně jídla a pracovali v továrnách. Při náletu v nich zůstali, nebo je odvedli do ubikací. Všichni, ženy i muži, byli dohola ostříhání a odděleni jedni od druhých. Zázrak, když to někdo přežil. Přišly sem ale zpět mezi jinými, hrozné hordy všelijakých žvlů, ti lidé se mezi sebou perou a včera se prý dva zabili a dva si ukousli nos, kradou a musela být zesílena Ghattowache. Tito lidé byli izolováni – zatím v karanténě. Byli zavšivení. Spálili jim šaty a po vykoupání dostali nové. Někteří se bránili, báli se nebo co před koupelí. Mysleli si, chudáci, kdovíco s nimi bude. Jsou vyhladovělí, bezzubí. O všechno se perou, nemohu to ani popsat. Prostě z civilizovaných lidí se stala zvířata. Šla jsem vždy tak bezstarostně, třeba i v noci, a nyní se musíme bát znásilnění, vloupání. Kdyby ty hordy vypustili, všechno by vyloupili a byl by hlad. A Němci by nás ještě postríleli. Jsou to většinou samí Maďaři, Poláci a z Podkarpatské Rusi. Čechů se vrátilo málo.“²²⁷

Poslední dny a týdny Terezína ve svých denících zachytily Eva Roubíčková a Růžena Ludvíková. Obě si všimají především zubožených vězňů, kteří do tábora koncem války přicházeli. Ostatní tři zvolení autoři v této době v táboře již nepobývali.

3.3.17 Čekání na návrat domů

2. května 1945 delegát Mezinárodního výboru Červeného kříže Paul Dunant převzal Terezín pod ochranu. Většina členů SS odešla 4. května a o den později odešel i velitel tábora Karl Rahm. Úplnou svobodu v té chvíli ještě tábor neměl, neboť byl obklopen ustupujícími jednotkami wehrmachtu a SS. 8. května 1945 projely Terezínem první jednotky Rudé armády. O dva dny později převzala oficiálně kontrolu nad Terezínem, velitelem města se stal major M. A. Kuzmin. V závěru války bylo ve městě umístěno 29 320 vězňů. V prvních dnech po

---

²²⁶ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu*. Praha, 2006. s. 173.

²²⁷ Tamtéž, s. 174.

osvobození, ještě předtím než v důsledku epidemie skvrnitého tyfu byla vyhlášena přísná karanténa, tábor neorganizovaně opustilo 4000 osob.

Mezi 6. a 16. květnem 1945 dosáhla epidemie svého vrcholu. 14. května byl Terezín hermeticky uzavřen a vyhlášena patnáctidenní karanténa. Nemocní byli izolováni na rychle zřízených infekčních nemocnicích a polních nemocnicích, kde dostávali odpovídající péči, stravu a léky. Díky těmto opatřením se počet nových onemocnění začal brzy snižovat a na konci května byl vydán souhlas se zahájením repatriace bývalých vězňů. Před odjezdem se každý musel podrobit přísným lékařským prohlídkám a dezinfekci zavazadel. Na cestu propouštění dostali oblečení, potraviny a finanční prostředky.²²⁸ 15. srpna 1945 byla samospráva bývalého koncentračního tábora zrušena.²²⁹

Vězni zpočátku neměli jasné zprávy o blížícím se osvobození, často docházelo k neopodstatněnému očekávání a mylným domněnkám, které většinou vedly ke zklamání. Tehdejší atmosféru zachytila ve svém deníkovém zápisu z 18. dubna 1945 Eva Roubíčková: „*V noci na středu náhle poplach! Celý Terezín v opojení, všichni se objímali, zpívaly se hymny. Rahm měl apel, žádal klid, Murrelstein vše dementoval. Nejsme pod Červeným křížem, vše je při starém. Velké štěstí, že nedošlo ke střelbě. Němci se připravují k odchodu, pálí všechny papíry, odstraňují veškeré zásoby a cenné věci.*“²³⁰

Konce války a osvobození se v Terezíně dožila také Růžena Ludvíková, 9. května 1945 si zapsala: „*Včera večer přišli Rusové, hnali před sebou Němce, ti prý utíkali, mnoho se tu po celý den střílelo. I zde v ghettu bylo několik lidí zraněno, dva zabiti, několik SS se prý schovalo uvnitř ghetta, prý v parku. To bylo jáso tu a vítání Rusů. Také procházeli ghettem osvobození zajatci z Anglie, Francie. Bylo tu v ulicích tak veselo a plno jáso tu. Říkali, že je v Praze klid, a už nám hlásili, že se dnes začne s transportama, a sice nejdříve s těmi smíšenými a těmi, co přišli naposledy. Tolik jsme se už těšili a vypočítávali, že tak do soboty přijde řada na nás, a zatím... Dnes je všechno odřeknuto. Na silnicích se střílí, všichni musí opět do práce, poněvadž není voda, není světlo, není žádné rádio, nic, vůbec nic. Jsme zase odtrženi od světa*

---

²²⁸ BLODIG, V. *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ otázky“ 1941-1945: Průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně.* Praha, 2003. s. 37.

²²⁹ Tamtéž, s. 38.

²³⁰ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník.* Praha, 2009. s. 165.

se svými starostmi. A přestože jsme již odložili hvězdu (já už 5. května), musíme zůstat v ghettu. ²³¹

Jak vypadalo osvobození Terezína, se dočteme z poznámek Evy Roubíčkové a Růženy Ludvíkové. Eva Roubíčková líčí zmatek, který v posledních letech války v táboře panoval. Růžena Ludvíková se strachuje o dceru v Praze a doufá, že se co nejdříve vrátí domů. Tyfová epidemie prodloužila vytoužený odchod z ghetta, v některých případech se stala finální tragédií.

---

²³¹ LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu*. Praha, 2006. s. 179.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo vyhledat deníky z terezínského ghetta a dokázat jejich použitelnost ve výuce. Na základě komparace deníkových svědectví a odborné literatury bylo shledáno, že jsou deníky vhodným pramenem pro poznání života vězňů v Terezíně mezi lety 1941-1945.

Nejprve jsem se seznámila s historií Terezína a s životopisy autorů deníků. Z jejich záznamů jsem vybrala reprezentativní ukázky a doplnila jimi obvyklý výklad odborných publikací.

Vybraní autoři deníků se liší pohlavím, věkem, vírou a vzděláním. Díky těmto rozdílům jejich záznamy vytvářejí plastický obraz života v Terezíně. Terezín je pozorován očima dítěte, dospívající dívky, mladého muže i ženy, která je matkou dospívající dcery.

Některé deníky mohou být pro studenty méně srozumitelné, například deník Egona Redlicha, v němž se často objevují citace z Talmudu a některých jiných židovských náboženských spisů a také slova z jidiš. Zápisky jiných autorů jsou napsány tak, že by jim dnešní mládež měla rozumět.

Nejvíce informací podává Eva Roubíčková, která byla v Terezíně takřka od jeho počátků až do osvobození. Deník si začala psát už před odjezdem do tábora, takže její záznamy jsou cenným zdrojem poznatků o přípravě na transport a o pobytu na shromaždišti. Záznamy Helgy Weissové-Hoškové vyprávějí rovněž o událostech před transportem, přinášejí dětský pohled na pobyt v Terezíně a líčí život v dětském domově. Poznámky Růženy Ludvíkové jsou zdrojem poznání každodenního života v Terezíně a velmi zajímavě popisují „zkrášlování Terezína“ a příjezd zahraniční komise. Přínosné je i její svědectví o konci války v táboře. Deník Egona Redlicha se od ostatních liší. Redlichův pohled na Terezín je ovlivněn sionismem a jeho vedoucí úlohou v Oddělení péče o děti a mládež. Nejcennější jsou autorovy poznámky o životě terezínských dětí a o vztahu mezi asimilanty a sionisty.

Využití deníků při výuce terezínské problematiky je velmi důležité, přinášejí autentické svědectví, které je mnohdy cennější a působivější než fakta z učebnic.

Výsledky práce mohou být použity v běžném výkladu při hodině. Studentům by také mohlo být zadáno zpracování deníků, a to buď jednotlivě, nebo ve skupinách.

Některé záznamy by mohli studenti zpracovat výtvarně či literárně, například napsáním povídky. Předčítání vybraných pasáží by rovněž mohlo být spojeno s exkurzí do Terezína.

Závěry této práce se mohou stát základem pro další výzkum, který by se zabýval jejich praktickým využitím.

Seznam použité literatury

Monografie

- ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl I.: Dějiny. Brno: Barrister & Principal, 2006. ISBN: 80-7364-024-4.
- ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II.: Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006. ISBN: 80-7364-024-4.
- ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945 : tvář nuceného společenství*. Díl III: Psychologie. Brno: Barrister & Principal, 2007. ISBN: 80-7364-024-4.
- BLODIG, V. *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ otázky“ 1941-1945: Průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně*. Praha: Oswald, 2003. ISBN: 80-85433-88-5.
- Deníky dětí: deníky a zápisky z koncentračních táborů*. Praha: Naše vojsko, 1961.
- FRANKOVÁ, A. Terezínská výchova. Zprávy k prvnímu výročí terezínských domovů v L 417. In *Terezínské studie a dokumenty: 1998*. Miroslav Kárný, Margita Kárná, Eva Lorencová. Praha: Academia, 1998. s. ISBN: 80-200-0682-6.
- HYNDRÁKOVÁ, A., KREJČOVÁ, H. SVOBODOVÁ, J. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-45)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. ISBN: 80-85270-51-X.
- LUDVÍKOVÁ, A. *Až budu velká, napíšu román: deník matky a dcery z doby protektorátu*. Praha: G plus G, 2006. ISBN: 80-86103-92-7.
- MAKAROVA, E. *Pevnost nad propastí - já, děcko bloudící?: děti a učitelé v terezínském ghettu 1941-1945*. Praha: TIMUC: Bergman, 2009. ISBN: 978-80-904207-2-4.
- MOCNÁ, D., PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004. ISBN: 80-7185-669-X.
- POSSELTOVÁ-LEDEREROVÁ, H. *Máma a já: terezínský deník*. Praha: G plus G, 1997. ISBN: 80-86103-00-5.
- REDLICH, E. *Zítřka jedeme, synu, pojedeme transportem*. Brno : Doplněk ; Praha : Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1995. ISBN: 80-85765-40-3.
- ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha: P3K, 2009. ISBN: 978-80-87343-00-5.
- Terezínská pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945*. Díl I. Praha: Melantrich, 1995. ISBN: 80-7023-209-9.

Terezínská pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945. Díl II. Praha: Melantrich, 1995. ISBN: 80-7023-225-0.

ZEMANOVÁ, P. Terezínská pracovní komanda vnějšího nasazení. In *Terezínské studie a dokumenty: 2001*. Miroslav Kárný, Jaroslava Mílová, Eva Lorencová. Praha: Academia, 2001. ISBN: 80-200-0924-8 .

Elektronické zdroje

Pametnaroda.cz [online]. 2000-2011 [cit. 2011-02-25]. Helga Hošková-Weissová

(1929) - Životopis. Dostupné z

WWW:<<http://www.pametnaroda.cz/index.php/witness/index/id/1370>>.

Posseltová-Ledererová Hana [online]. 2011-02-23 [cit. 2011-02-23].

Obecprekladatelů.cz. Dostupné z WWW:

<<http://www.obecprekladatelů.cz/P/PosseltovaLedererovaHana.htm>>.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Helena Jordánová

Obor: Specializace v pedagogice český jazyk – dějepis

Forma studia: prezenční

Název práce: Deníky z terezínského ghetta ve výuce

Rok: 2011

Počet stran textu bez příloh: 67

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů české literatury a pramenů: 16

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 0

Počet internetových zdrojů: 2

Vedoucí práce: doc. PhDr. Alena Míšková, Ph.D.